

ทหารชั่วคราว

บทความนี้เรียบเรียงขึ้น (ในปี ๒๕๐๙) เป็นพิเศษ
ตามคำขอร้องของศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม แห่งคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ในโอกาสที่ท่านศาสตราจารย์ได้เขียนหนังสือขึ้นเพื่อเผยแพร่เป็นวิทยาทาน
อันจะเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาในอนาคตต่อไป

ตอนที่ ๓ ในบทความนี้ ได้พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก สรรค์ ยุทธวงศ์
เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๕๖

อาร์มภท

[คัดมาเพียงย่อหน้าแรกจากตอนต้นของบทความที่ตีพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก สรรค์ ยุทธวงศ์ เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๙๖ อนึ่ง เดิมไม่มีใน ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ หากเห็นสมควรใส่ไว้ในโอกาสนี้ เพื่อให้ปรากฏที่มา - บรรณาธิการ]

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่แล้ว ข้าพเจ้าได้เป็นทหารชั่วคราว พันเอก สรรค์ ยุทธวงศ์ น้องเขยของข้าพเจ้าผู้ล่วงลับ มีอาชีพเป็นทหารประจำ ตั้งแต่สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมเป็นต้นมา จนถึงวันมรณะนั้น ข้อนี้จึงเป็นเหตุอันหนึ่งที่จะเอาบทความเรื่องนี้มาบรรณาการแต่ผู้ล่วงลับ อีกประการหนึ่งตั้งแต่เลิกสงครามเป็นต้นมาจนถึงทุกวันนี้ ญาติมิตรของข้าพเจ้าได้เคยบเร้าใครจะได้ทราบเรื่องที่เกิดขึ้นระหว่างสงครามที่เกี่ยวกับตัวข้าพเจ้า รวมทั้งผู้ล่วงลับก็ได้เคยไต่ถามเรื่องราวอยู่ แต่ข้าพเจ้ามิใคร่จะได้มีโอกาสอธิบายให้สมกับความปรารถนาของญาติมิตรทั้งหลาย จึงขอถือโอกาสเล่าไว้ในที่นี้เท่าที่จะเล่าได้

๑. การรวบรวมก่อตั้งคณะเสรีไทยในอังกฤษ

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าเป็นทหารชั่วคราวตั้งแต่สิงหาคม ๒๔๘๕ จนถึงมกราคม ๒๔๘๙ การสมัครเข้าเป็นทหารครั้งนั้นมีลักษณะผิดธรรมดาอยู่หลายประการ กล่าวคือ เพื่อนฝูงข้าพเจ้าและข้าพเจ้าเป็นคนไทย ยึดถือสัญชาติไทยแต่สมัครเป็นทหารในกองทัพอังกฤษ และสวมเครื่องแบบทหารอังกฤษ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะในเวลานั้นเป็นเวลาสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับอังกฤษอเมริกัน และญี่ปุ่นรุกรานเข้ามาในประเทศไทย จนกระทั่งรัฐบาลไทยต้องทำสัญญาเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น บรรดาคนไทยที่อยู่ในสหรัฐและสหราชอาณาจักรอังกฤษนั้น รัฐบาลไทยเรียกตัวให้กลับ แต่มีอยู่จำนวนหนึ่งที่ไม่ยอมกลับ แม้ว่ารัฐบาลไทยจะขู่ว่า ผู้ที่ไม่กลับประเทศไทยตามคำสั่งนั้นจะถูกถอนสัญชาติ ผู้ที่ไม่ยอมกลับประเทศไทยเหล่านั้นเรียกตนเองว่าเสรีไทย และยึดถือสัญชาติไทยอยู่ต่อไป (ข้าพเจ้าจึงใช้คำว่า “ยึดถือสัญชาติไทย” ในตอนต้น) ทางสหรัฐอเมริกาเผอิญท่านอัครราชทูต ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ท่านเป็นหัวหน้าเสรีไทยและสามารถเจรจากับรัฐบาลสหรัฐ เป็นผลสำเร็จ เพื่อให้สหรัฐ รับนับถือคณะเสรีไทยและกองทหารเสรีไทยในสหรัฐ เหล่าทหารไทยในสหรัฐ จึงสามารถรวบรวมกันเป็นปีกแฉ่น ได้ใช้เครื่องแบบทหารไทย และมีผู้บังคับบัญชาไทย เป็นหน่วยไทยค่อนข้างแท้ ส่วนในสหราชอาณาจักรอังกฤษนั้น ปราศจากผู้ใหญ่ที่พอจะก่อตั้งรวบรวมกันได้อย่างที่สหรัฐ ท่านอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอนมีความจำเป็นที่จะต้องเดินทางกลับประเทศไทยตามคำสั่งรัฐบาล พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ซึ่งประทับอยู่ในอังกฤษก็ทรงปฏิเสธคำเชิญให้เป็นหัวหน้า โดยรับสั่งว่าไม่ทรงประสงค์จะเกี่ยวกับการเมืองและทรงปฏิบัติราชการในกองรักษาดินแดนของอังกฤษอยู่แล้ว ส่วนสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ และ ม.จ.ศุภสวัสดิวงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ผู้เชษฐาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ซึ่งประทับอยู่ในอังกฤษในขณะนั้น ทรงสนพระทัยที่จะร่วมเสรีไทยด้วย แต่บรรดาคนไทยเห็นว่าจะทุลเหินเป็นหัวหน้าเสรีไทยย่อมน่าจะเกิดความเข้าใจผิดในด้านการเมืองภายในคนไทยได้ ฉะนั้นสรุปว่าคณะเสรีไทยในอังกฤษไม่มีหัวหน้าเป็นหลักเป็นฐานอย่างในสหรัฐอเมริกา ฉะนั้นเมื่อได้รับอนุญาตให้เข้าเป็นทหาร จึงต้องเข้าเป็นทหารในเครื่องแบบและในกองทัพอังกฤษ และเนื่องด้วยคนไทยในอังกฤษนั้น รัฐบาลอังกฤษถือว่าเป็นชนชาติ

ศัตรู (enemy aliens) เมื่อเข้าเป็นทหารในกองทัพอังกฤษจึงต้องเข้าอยู่ในหน่วยที่เรียกว่า “Pioneer Corps” (หน่วยการโยธา) แบบชนชาติศัตรูอื่นๆ (เยอรมัน ออสเตรียน อิตาลี ฯลฯ)

เรื่องของ Pioneer Corps และเรื่องในชีวิตทหาร ข้าพเจ้าขอยกไว้ว่า จะกล่าวในตอนต่อไป ในขั้นนี้ใคร่ทวนกลับไปถึงเหตุการณ์ในตอนเริ่มต้นตั้งแต่เสรีไทยในอังกฤษเพื่อให้บทความนี้สมบูรณ์พอสมควร

ในระหว่างสงครามโลกตอนต้น ก่อนการประกาศสงครามที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย แต่ระยะที่อังกฤษทำสงครามกับเยอรมนีแล้ว คนไทยในอังกฤษนับเป็นคนต่างด้าว แต่ไม่ถึงกับเป็นชนชาติศัตรู เพียงแต่มีข้อจำกัดในการเคลื่อนย้ายที่อยู่บางประการ ข้าราชการสถานทูตได้รับสิทธิพิเศษ ยกเว้นในข้อจำกัด ต่อมาเมื่อประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับอังกฤษ คนไทยตกอยู่ในฐานะชนชาติศัตรู ข้าราชการสถานทูตและคนไทยต่างได้รับการปฏิบัติให้อยู่ในข้อบังคับเข้มงวดยิ่งขึ้น แต่ไม่ถึงกับถูกกักกัน นอกจากข้าราชการสถานทูตในระยะใกล้จะถูกส่งตัวกลับ มีข้อจำกัดกักกันบ้าง นักเรียนไทยโดยทั่วไปได้รับยกเว้นไม่ต้องกักกัน แต่มีข้อห้ามมิให้ออกนอกที่อยู่ในยามวิกาล ข้าราชการสถานทูตยังมีเงินใช้อยู่บ้าง เพราะเป็นเรื่องถ้อยทีปฏิบัติระหว่างข้าราชการอังกฤษในไทยกับข้าราชการไทยในอังกฤษ แต่นักเรียนไทยในอังกฤษนั้นถูกตัดเงินที่เคยได้รับจากประเทศไทย ต้องอาศัยเงินรายได้ของตนเองในอังกฤษ บางคนที่ได้รับทุนเล่าเรียนของอังกฤษอยู่ก็ไม่ลำบากนัก แต่นักเรียนไทยส่วนมากต้องไปทำนาหรือทำงานในโรงงาน เพื่อจะได้มีเงินใช้สำหรับเลี้ยงอาตมาไปวันหนึ่ง ๆ

นักเรียนไทยในขณะนั้น กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ ที่มีมากอยู่สักหน่อยก็ที่เคมบริดจ์ ซึ่งมีนักเรียนเคมบริดจ์แท้ เช่น ม.จ.ภัสเดช รัชนี กับนักเรียนอพยพไปอาศัยเคมบริดจ์ เช่น นักเรียนเศรษฐศาสตร์จากลอนดอน (รวมทั้งข้าพเจ้า) และนักเรียนแพทย์บางคน ฉะนั้น เมื่อมีข่าวว่ารัฐบาลไทยได้ประกาศสงครามกับอังกฤษ หลังจากที่ได้ทำสัญญาพันธมิตรกับญี่ปุ่นแล้ว การเคลื่อนไหวทางด้านนักเรียนจึงเกิดขึ้นที่เคมบริดจ์เป็นแห่งแรก

นักเรียนไทยในเคมบริดจ์ก็เหมือนกับคนไทยทั่ว ๆ ไป มีความคิดและความรู้สึกต่าง ๆ กันไปแต่ละคน แต่ก็เหมือนกับคนไทยอื่น ๆ อีกในแง่ที่เป็นห่วงใยในอิสรภาพอธิปไตยของประเทศ เมื่อญี่ปุ่นยกทัพขึ้นดินแดนไทย เราก็ภาวนาให้มีช่องทางอย่างไรให้ญี่ปุ่นออกไปเสีย ครั้นรัฐบาลไทยก้าวล้ำเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง โดยทำสัญญาร่วมกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามกับสหรัฐและสหราชอาณาจักร เราก็ยิ่งเกิดความพรึ่นพริงว่า เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามและไทยก็ร่วมแพ้ด้วย เห็นทีหายนะจะเกิดแก่ชาติเราเป็นแน่ ถ้าหากว่าคนไทยทุกคนเชื่อผู้นำและทำอะไรตามผู้นำไปหมด ฉะนั้นเมื่อมีคำสั่งให้เตรียมตัวเดินทางกลับประเทศไทย ในการแลกเปลี่ยนเชลยศึก จึงเป็นวาระที่พวกเราจะต้องเลือกทางเดิน จะเดินทางกลับบ้าน หรือจะอยู่ทำอะไรให้เป็นประโยชน์แก่อนาคตของประเทศชาติ

ก่อนหน้านั้น ผู้ที่รู้สึกวุ่นร้อนใจในเรื่องนี้มากที่สุดเท่าที่ข้าพเจ้าทราบ คือ นายเสนาะ ต้นบุญยืน รองลงมาคงจะเป็นนายเสนาะ นิลกำแหง และนายสว่าง สามโกเศศ เพราะสามสหายนี้เป็นผู้ที่ได้เริ่มวิ่งเต้นหาผู้หนึ่งผู้นี้ จะให้มาเป็นหัวหน้าเสรีไทยอังกฤษ นายเสนาะ ต้นบุญยืนเป็นคนหูตาไว ส่งข่าวต่าง ๆ ให้ทราบ และพวกเรามักจะประชุมคุยกันที่ห้องพักเสนาะ ต้นบุญยืนอยู่บ่อย ๆ เสนาะ ต้นบุญยืน ได้เขียนจดหมายถึง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เล่าเหตุการณ์ทางอังกฤษให้ทราบ และขอเชิญให้ ม.ร.ว.เสนีย์ เเดิน

ทางข้ามไปที่อังกฤษ เพื่อรับนักเรียนไทยที่อาสาสมัครเข้าในขบวนเสรีไทยที่ท่านได้จัดตั้งขึ้นในสหรัฐอเมริกา ม.ร.ว.เสนีย์ตอบมาว่า ท่านไม่สามารถเดินทางจากสหรัฐฯ มาได้ เพราะท่านก็กำลังมีภาระเต็มมือ แต่ท่านจะส่งผู้แทนที่เหมาะสมมาดำเนินการตามประสงค์ของพวกเราทางอังกฤษ ต่อมาในไม่ช้า (แต่ขณะที่พวกเราเรอกันอยู่นั้นรู้สึกว่ามันเหลือเกิน) ผู้แทนที่ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ส่งมาดำเนินการทางอังกฤษก็มาถึงคือ นายมณี สาณะเสน คณะเสรีไทยในเคมบริดจ์ได้ประชุมกันและลงมติให้นายเสนาะ ต้นบุญยืน กับข้าพเจ้าเป็นผู้ติดต่อกับนายมณี สาณะเสน ที่ลอนดอน ขณะนั้นล่องเข้ามาในเดือนเมษายนหรือพฤษภาคม ๒๔๘๕ แล้ว

นายมณี สาณะเสน ผู้นี้ พวกเราไม่เคยรู้จักมาก่อน เคยแต่ทราบกิตติศัพท์ว่าเป็นคนไทยที่ทำงานที่สันนิบาตชาติ (League of Nations) มาเป็นเวลานาน ต่อมาเมื่อวิสาสะคุ้นเคยกันแล้ว จึงทราบว่าคุณนายมณีเริ่มเดินทางไปอังกฤษตั้งแต่อายุยังน้อย ขณะนั้นบิดานายมณีเป็นอัครราชทูตอยู่ ณ กรุงลอนดอน ครั้นสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมแล้ว นายมณีได้ศึกษากฎหมายอยู่ในประเทศอังกฤษจนสำเร็จ แล้วก็เริ่มเข้าทำงานในสันนิบาตชาติที่สวิตเซอร์แลนด์ตลอดมา ครั้นเกิดสงครามในยุโรปครั้งที่สอง ผู้ใหญ่ทางกรุงเทพฯ ได้ชักชวนให้กลับมารับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ กำลังเดินทางกลับผ่านสหรัฐอเมริกา ก็เผชิญมีข้อขัดข้องในการเดินทาง เพราะเป็นยามสงคราม กระทรวงการต่างประเทศจึงมีคำสั่งให้ช่วยราชการในสถานทูตไทย ณ กรุงวอชิงตันอยู่ตลอดมา เนื่องจากนายมณีเป็นผู้ที่รู้จักคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ในราชการอังกฤษอยู่มาก ทั้งทางพลเรือนและทหาร ม.ร.ว.เสนีย์จึงมอบหมายให้นายมณีเดินทางมาช่วยรวบรวมคณะเสรีไทยในอังกฤษ (นายมณีผู้นี้เมื่อเลิกสงครามโลกแล้วได้กลับเข้าทำงานในองค์การสหประชาชาติต่อจนครบเกษียณอายุ บัดนี้ ๒๕๐๙ ยังคงพำนักอยู่ที่สวิตเซอร์แลนด์)

นายมณีได้เริ่มเปิดสำนักงานขึ้นที่ โรงแรมบราวน์ ในกรุงลอนดอน และได้เริ่มติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลอังกฤษ เพื่อให้รัฐบาลอังกฤษรับรองคณะเสรีไทยในอังกฤษ ทำนองเดียวกันกับในสหรัฐฯ แต่รัฐบาลอังกฤษขัดข้องอยู่ตลอดมา จนกระทั่งในวาระสุดท้าย เมื่อได้ทราบแน่แน่ว่าคณะเสรีไทยในอังกฤษมีจำนวนมากกว่า ๔๐ คน และแต่ละคนมีเจตนาที่จะไม่ยอมกลับประเทศไทยจนกว่าจะเสร็จศึก กับเจตนาจะรับใช้ประเทศไทย ด้วยการอาสาสมัครในกองทัพอังกฤษโดยไม่เลือกงาน รัฐบาลอังกฤษจึงได้เริ่มรับรองคณะเสรีไทยอังกฤษภายใต้การนำของนายมณี สาณะเสนโดยระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ที่รับรองนี้มีใช้เป็นการรับรองเป็นรัฐบาลนอกประเทศ

ในด้านการติดต่อกับคนไทย นายมณีได้ฟังพวกเราเป็นแกนสำคัญ กล่าวคือ ตั้งแต่วาระที่คณะนักเรียนไทยในเคมบริดจ์ได้เริ่มติดต่อกับ ม.ร.ว.เสนีย์นั้น นายเสนาะ ต้นบุญยืนได้เริ่มทำหนังสือเวียนถึงนักเรียนไทยและคนไทยทุกคน รวมทั้งข้าราชการสถานทูตด้วยเป็นประจำ เพื่อส่งข่าวให้ทราบว่าจะมีการจัดตั้งเสรีไทยขึ้นในอังกฤษ และแจ้งให้ทราบเป็นระยะถึงความคืบหน้าในการติดต่อกับ ม.ร.ว.เสนีย์ ในขณะเดียวกัน ถ้ามีข่าวจากประเทศไทยมาทางวิทยุที่รับได้ ก็คัดแจ้งให้ทราบด้วย ฉะนั้น เมื่อนายมณีมาตั้งสำนักงานขึ้นที่ลอนดอน นายเสนาะและข้าพเจ้าก็ได้ทำหนังสือเวียนต่อเนื่องจากที่เคยทำมานั้นเผยแพร่กิจการของนายมณีต่อไป ทำยที่สุด เมื่อจะเรียกอาสาสมัครได้ เพราะทางราชการอังกฤษตกลงแล้วเราก็ได้มีหนังสือไปเชิญให้สมัครกันมาเป็นทางการ แต่ถือเป็นความลับให้แต่ละคน ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้

ผู้หนึ่งผู้ใดที่จะกลับประเทศไทยโดยเรือแลกเปลี่ยนเชลยนั้น นำความลับกลับไปบอกทางกรุงเทพฯ ในหนังสือที่เชลยสมัครนั้น พวกเราได้พยายามชี้แจงให้ทราบว่าเป็นการสมัครใจจริง ๆ ไม่มีการบังคับขู่เข็ญ เพราะเรือแลกเปลี่ยนเชลยก็ใกล้จะออกเดินทางไปประเทศไทยแล้ว เพื่อนสนิทของเราบางคนจำเป็นต้องกลับกรุงเทพฯ ด้วยเหตุผลส่วนตัวก็มีอันมาก และบางคนภายหลังก็ได้ร่วมงานในขบวนการเสรีไทยที่กรุงเทพฯ (เช่น นายมาลา บุญยประภัสสร)

ผู้สมัครเข้าเป็นเสรีไทยเป็นทางการ เริ่มทยอยกันยื่นใบสมัครจนเรารวบรวมจำนวนได้กว่า ๕๐ คน นับตั้งแต่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี และผู้ติดตามพระองค์ท่าน จนถึงนักเรียนทุนส่วนตัวที่ส่วนมากไม่เคยพบเห็น เช่น นายบุญพบ ภมรสิงห์ (เขียนประวัติไว้ละเอียดในหนังสือ *ศิลปินไทยในยุโรป* บริษัทนิพนธ์ จำกัด ๒๕๐๕) และมีข้าราชการสถานทูตด้วยที่เป็นผู้ใหญ่ขนาดเลขานุการเอกหรือเทียบเท่าก็หลายคน

วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๘๕ เป็นวันที่คณะเสรีไทยอังกฤษได้รับเรียกให้เข้าเป็นทหารในกองทัพอังกฤษเป็นทางการ คณะอาสาสมัครได้ไปตรวจร่างกายตามระเบียบของอังกฤษ บางคนที่มีโรคประจำตัวตรวจร่างกายไม่ได้จึงไม่ได้เข้าเป็นทหาร นอกจากนั้นยังมีอยู่อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งได้รับการยกเว้น มีต้องเข้าเป็นทหารด้วยเหตุฉะฉานประการเพื่อประโยชน์ของอนุชนต่อไป ขอคัดเอารายชื่อบรรดาเสรีไทยมารวบรวมไว้ ณ ที่นี้ โดยแบ่งเป็นกลุ่มที่ไม่ได้เป็นทหารแต่ปฏิบัติการช่วยเหลือในด้านอื่น กับกลุ่มที่เป็นทหารดังนี้

(ก) เสรีไทยอังกฤษที่มีได้เป็นทหาร

๑. สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี
๒. ม.จ.หญิง ผ่องแผ้วสมณี สวัสดิวัตน์ (จักรพันธ์)
๓. นายมณี สาณะเสน
๔. นายเสนาะ ต้นบุญยืน
๕. หลวงจางงดิฐการ
๖. นายยิ้ม พึ่งพะคุณ
๗. นายสมบูรณ์ ปาลเถียร
๘. นายพร้อม วิชระคุปต์
๙. นายเกษม ผลาชีวะ
๑๐. นายเต็กลิ้ม คุณวิศาล
๑๑. นายจางง สุ่มสวัสดิ์
๑๒. นายสมาน มันทราภรณ์
๑๓. นายเกษม ลำซ่า
๑๔. นายวรี วีรางกูร
๑๕. น.ส.สุภาพ รักตประจิต (ยศสุนทร)
๑๖. น.ส.บุบผา แต่สุจิ (บุรี)

๑๗. น.ส.อนงค์ แต่สุจิ
(ต่อมา น.ส.สุภาพ รัตประจิต ได้รับคัดเลือกส่งไปอินเดีย เพื่อช่วยด้านวิทยุ
กระจายเสียง)

เลข ๕ - ๗ เป็นข้าราชการสถานทูตไทย ณ กรุงลอนดอน

(ข) เสรีไทยที่เป็นทหาร

๑. หลวงอาจพิศาลกิจ
๒. หลวงภัทรวาทी
๓. นายกลั่น เทพหัสติน ณ อยุธยา
๔. นายประเสริฐ ปทุมมานนท์ (เป้า)
๕. ม.จ.การวิก จักรพันธ์ (รัศมี)
๖. ม.จ.กอกษัตริย์ สวัสดิวัตน์
๗. ม.จ.ภิศเดช รัชนี้ (มัน)
๘. ม.จ.จิรदनัย กิตติยาภิธร (รี)
๙. ม.ร.ว.กิตินัดดา กิตติยากร
๑๐. ม.ล.จिरายุ นพวงศ์
๑๑. นายสวัสดิ์ ศรีสุข (Raven)
๑๒. นายจุ่นเคง (พัฒพงษ์) รินทกุล (พงษ์)
๑๓. นายประทาน เปรมกมล (แดง)
๑๔. นายป่วย อึ้งภากรณ์ (เข้ม)
๑๕. นายเปรม บุรี (ดี)
๑๖. นายจรจิต บุรี (ชำ)
๑๗. นายสำราญ วรรณพฤกษ์ (เค็ง)
๑๘. นายธนา โปษยานนท์ (กร)
๑๙. นายกฤษณ์ โตษยานนท์ (คง)
๒๐. นายเสนาะ นิลกำแหง (จิว)
๒๑. นายประโพร เปาโรหิต (นุ่น)
๒๒. นายเทพ เสมถิติ (หนู)
๒๓. นายกำแหง พลังกูร (หลอ)
๒๔. นายอรุณ สรเทศน์ (ไ้ฟ้า)
๒๕. นายยิ้มยล แต่สุจิ
๒๖. นายบุญพบ ภมรสิงห์
๒๗. นายบุญเลิศ เกษมสุวรรณ
๒๘. นายโต บุนนาค

๒๙. นายปัทม์ ปัทมสถาน (นา)
 ๓๐. นายบุญส่ง พิงสุนทร (ชัย)
 ๓๑. นายทศ พันธุมเสน (บุญ)
 ๓๒. นายวัฒนา ชิตวารี (ท้วม)
 ๓๓. นายประพุกต์ ณ นคร (เล็ก)
 ๓๔. นายประจิตร กังสานนท์ (ยศสุนทร) (แก)
 ๓๕. นายวิวรรธน์ ณ ป้อมเพ็ชร
 ๓๖. นายสว่าง สามโกเศศ
 ๓๗. ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ (อรุณ)
- เลขที่ ๑ ถึง ๔ เป็นข้าราชการสถานทูตไทย ณ กรุงลอนดอน
เลขที่ ๘ เข้าเป็นทหารที่หลัง หลังจากวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๘๕
เลขที่ ๓๗ รัฐบาลอังกฤษรับเป็นทหารต่างหาก

๒. ความมุ่งหมายร่วมกันของเสรีไทยในอังกฤษ

เหล่าเสรีไทยในอังกฤษทั้งกว่า ๕๐ คนนี้อาจจะอาสาสมัครเข้าเป็นเสรีไทยด้วยเหตุต่าง ๆ กัน ได้เคยมีการถกกันถึงเรื่องนี้ในระหว่างที่สมัครเข้าใหม่ ๆ และระหว่างที่เดินทางหรือพักแรมในที่ต่าง ๆ บางคนก็ว่าสมัครเพื่อกู้ชาติ บางคนว่าก็เพื่อเสรีภาพและความชอบธรรมแห่งชีวิต บางคนก็พูดไม่ออก นอกจากจะเห็นเป็นหน้าที่ บางคนปรารถนาบิดามารดาไปศึกษาที่อังกฤษ เพราะใกล้จะถึงกำหนดเกณฑ์ทหารที่เมืองไทย และบิดามารดากลัวลำบาก แต่แล้วก็ยังไปสมัครเป็นทหาร ได้รับความลำบากยิ่งกว่าถูกเกณฑ์ที่เมืองไทยเป็นหลายเท่า อย่างไรก็ตาม พอจะพูดได้ว่าความมุ่งหมายร่วมกันของพวกเขาได้ระบุไว้เด่นชัด ดังต่อไปนี้

- (๑) พวกเราเข้าเป็นทหารอังกฤษมิใช่เพื่อรับใช้ชาติอังกฤษ แต่ต้องรับใช้ชาติไทยโดยอาศัยอังกฤษร่วมมือ
- (๒) คณะของเราต้องการที่จะเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในประเทศไทย และไม่ยอมเป็นเครื่องมือในการเมืองของพรรคใด ผู้ใดที่เป็นเสรีไทยภายในประเทศเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น คณะของเราจะร่วมด้วยทั้งนั้น และเมื่อเลิกสงครามแล้ว คณะเสรีไทยอังกฤษก็จะสลายตัวไป
- (๓) คณะเสรีไทยจะไม่ถือโอกาสแอบอ้างผลความดีใด ๆ มาเรียกร่องแสงประโยชน์ส่วนตัว ในด้านลาภยศ หรือด้านอื่นใด
- (๔) คณะเสรีไทยอังกฤษได้แสดงให้เห็นทางการอังกฤษเห็นแจ้งชัดแต่เริ่มแรกว่า คณะของเราต้องการกระทำการใด ๆ ในระหว่างสงครามในลักษณะทหาร กล่าวคืออยู่ในเครื่องแบบ และยศทหาร แม้ว่าจะเป็นพลทหารก็ยินยอม ทั้งนี้หมายความว่าไม่ยอมเป็นเครื่องมือในลักษณะจารชน ถ้าจะต้องปฏิบัติราชการลับก็ทำในฐานะเป็นทหาร

ในทางปฏิบัตินั้น ทหารเสรีไทยเริ่มเข้าเป็นทหารฐานะพลทหารตั้งแต่ ๗ สิงหาคม จนกระทั่งได้เดินทางถึงประเทศอินเดีย จนแยกย้ายกันไปฝึกบ้าง ปฏิบัติงานบ้าง ส่วนใหญ่ได้รับยศเป็นร้อยตรีเมื่อเดือนตุลาคม ๒๔๘๖ กองทหารพวกเรามีลักษณะพิเศษอยู่ คือ เป็นผู้มีวิทยฐานะสูงกว่าหน่วยงานอื่น ๆ ไม่ว่าจะหน่วยการโยธา (Pioneer Corps) หรือหน่วยอื่นที่เราเข้าร่วมด้วยในจำนวน ๗๖ คน (ไม่นับ ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท เพราะท่านยังมิได้เข้าร่วมกับหน่วยของเรา) มีปริญญาและประกาศนียบัตรรวมกันประมาณ ๓๐ ปริญญา ที่เกือบได้ปริญญาเพราะกำลังเรียนอยู่สุดท้ายก็หลายคน ฉะนั้น ผู้บังคับบัญชาฝ่ายอังกฤษ จึงได้ให้เสรีภาพแก่พวกเราในการปกครองตนเองอยู่เสมอ ทั้งนี้ภายใต้กรอบวินัยทั่วไปของกองทัพอังกฤษ การปกครองตนเองนี้หมายความว่า พวกเราทหารเสรีไทยมีการเลือกตั้งหัวหน้าและผู้แทนเอง ทุกครั้งที่มีการย้ายไปประจำค่ายใหม่ และผู้บังคับบัญชาในกองทัพอังกฤษก็ยินยอมรับรองหัวหน้าที่เราเลือกตั้งขึ้นนั้นว่าเป็นผู้แทนของเราโดยชอบธรรม เมื่อพวกเราเป็นพลทหาร หัวหน้าที่เราเลือกตั้งขึ้นก็มักได้รับยศโดยอัตโนมัติให้เป็นสิบตรีชั่วคราว เฉพาะถิ่น กิตติมศักดิ์ (Local, Temporary, Unpaid, Lance - Corporal) ซึ่งยศเรียกยัดยาว มีความสำคัญเฉพาะตัวน้อย แต่มีความสำคัญสูงในด้านระบอบประชาธิปไตย ภายในวงการของเราและในวัฒนธรรมยอมรับรองของกองทัพอังกฤษ

การที่อังกฤษรับพวกเราเข้าเป็นทหารใน Pioneer Corps หรือหน่วยการโยธานั้น เข้าใจว่าเป็นการทดลองดูใจของพวกเราว่ามีความมั่นคงเพียงใด เพราะหน่วยการโยธาตั้งกล่าว เป็นหน่วยที่ถือกันว่าไม่สู้จะมีเกียรติ ชนชาติศัตรูถ้าจะสมัครเป็นทหาร ก็ให้เข้าหน่วยนี้ ถ้าเป็นคนอังกฤษก็ต้องเป็นกรรมกรที่ไม่มีคุณวุฒิหรือไม่มีความชำนาญในการใด ๆ [ในตอนท้ายสงครามโลก หน่วยการโยธานี้ได้รับยกย่องขึ้น โดยมีการยกฐานะขึ้นเป็น “Royal Pioneer Corps” - ป่วย] มีคติประจำหน่วยว่า “Labor Omnia Vincit” แปลว่า “งานหนัก (งานโยธา) ย่อมชนะได้ทุกอย่าง” คนอังกฤษนั้น ถ้าเป็นช่างก็เข้าหน่วยทหารช่าง ถ้าเป็นหมอกก็เข้าหน่วยทหารแพทย์ หรือมีความรู้หรือพื้นเพสูง ก็เข้าหน่วยทหารปืนใหญ่รถเกราะหรือทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ เป็นต้น หน่วยการโยธามีหน้าที่การโยธาสมชื่อ ทำหน้าที่ขุดมันฝรั่งล้างส้วม ทำความสะอาดโรงอาหารหรือที่พัก หรือรักษาการณ์ เป็นยาม เป็นต้น หน้าที่เหล่านี้พวกเราเคยทำกันมาแล้วทั้งนั้น ไม่ว่าเดิมเป็นคุณหลวงหรือนักการทูต เป็นหม่อมเจ้าเชื้อพระวงศ์หรือบุตรเสนาบดี อธิบดีมาแต่ก่อน และพวกเรายังได้แต่งบทประพันธ์ไว้เป็นที่ระลึก พรรณนาความไว้ ดังจะขอคัดมาบางตอน

“...ไ้เต็นท์ทรูเคยอยู่ต้องจู่จาก
นอนกับดินกินกับอยู่ดูเพราพริ้ง
น้ำล้างขามเคยเย็นเป็นมันฝา
ต้องมาใช้น้ำอุ่นจนเต็มที
กินอาหารจานสนิมชิมซุรส
พาไปเลี้ยงเกลี้ยงขามงามกระไร

ต้องจำพรากรมายู่ตึกพิลึกยิ่ง
ต้องมากลิ่งบนเตียงเยี่ยงนารี
น้ำล้างหน้าเย็นชื่นเคยร่นรี
แล้วอย่างนี้หรือสะอาดอนาถใจ
กินไม่หมดก็มีผู้คอยดูให้
แล้วเดี๋ยวนี้จะมีใครมาตรวจตรา

แต่เคราะห์ดีมีวิชาทำ “ฟาดัก”	ให้ตัดหลักหลบตัวเหล่าหัวหน้า
สิบโท “มิลล์” ชำนาญการโยธา	ถือคทาไม้กวาดใหญ่หาไฟร์พล
ขีดพื้นเรือนเพื่อนให้ดูสะอาด	ส้วมก็กวาดพังทลายไปหลายหน
โต๊ะม้านั่งยังได้ขีดหัดเล่ห์กล	น้ำลูบไล่ให้พ้นไปวัน ๆ
งานเฝ้ายามตามไฟได้ฝึกฝน	ตวาดคนหวั่นกลัวจนตัวสั่น
เวรกลางคืนปีนกับหอกออกประจัญ	เวรกลางวันถือส่ง่าคาทาลอง
บางเวลาพากันซูดมันเทศ	พลงร้ายเวทดำฝรั่งกันดั่งก้อง
ซูดขนไปดำไปในทำนอง	พวกนายกองชอบใจเพราะไม่รู้...”

หน่วยทหารเสรีไทยฝึกและปฏิบัติงานอยู่ในอังกฤษ ตั้งแต่ ๗ สิงหาคม ๒๔๘๕ จนถึงกลางเดือนมกราคม ๒๔๘๖ จึงได้เดินทางจากอังกฤษรอนแรมอ้อมทวีปแอฟริกาไปยังอินเดีย ถึงอินเดีย คือ ที่บอมเบย์เมื่อปลายเดือนเมษายน ๒๔๘๖ นับตั้งแต่นั้นมา ๓๖ สหายของเราก็เริ่มแยกย้ายกันไปทำหน้าที่ตามที่ทางการอังกฤษจะต้องการ ประวัติการเป็นทหารของพวกเราทั้ง ๓๖ คน ตั้งแต่เริ่มจนถึงตอนนี้เท่าที่พวกเราได้มีชีวิตร่วมกันตลอดเวลา ได้มีคุณบุญพบ ภมรสิงห์ เขียนไว้ค่อนข้างละเอียดในหนังสือ **ศิลปินไทยในยุโรป** (บริษัทนิพนธ์ จำกัด ๒๕๐๕) ตั้งแต่บทที่ ๗ จนถึงบทที่ ๑๒ ใครจะเชื่อท่านผู้อ่านที่สนใจหาอ่าน

ในการที่คณะทหารเสรีไทยอังกฤษแยกย้ายกันไปปฏิบัติงานนั้น มีบางกลุ่มย้ายไปเดลีเพื่อปฏิบัติงานด้านวิทยุกระจายเสียงบ้าง ด้านการทำแผนที่บ้าง บางกลุ่มถูกเรียกไปปฏิบัติงานทางการาจี (กลุ่มคุณบุญพบ - ดูได้ในหนังสือที่กล่าวข้างต้น) บางกลุ่มไปฝึกการรบกองโจรที่ค่ายแห่งหนึ่งนอกเมืองปูนา ฝรั่งเศส เรียกเราว่า “ช้างเผือก” (White Elephants) ที่ตั้งค่ายฝึกนั้นอยู่ริมทะเลสาบ ชื่อตำบลนั้นแปลเป็นไทยว่า “ริงรัก” ต่อมาพวกเราจึงเข้าใจเรื่องดียิ่งขึ้น ปรากฏว่ากลุ่มของข้าพเจ้านี้สังกัดอยู่ในแผนกประเทศไทยของกองกำลัง ๑๓๖ (Force 136) แห่งหน่วยบริหารงานพิเศษ (Special Operations Executive = S.O.E.) ในกระทรวงการสงครามเศรษฐกิจ (Ministry of Economic Warfare) ท่านผู้อ่านที่ทราบเรื่องของ O.S.S. ในสหรัฐฯ ดีกว่าเรื่องของอังกฤษ พอจะเทียบ S.O.E. ได้คล้ายคลึงกับ O.S.S. [เมื่อเร็ว ๆ นี้ ใน พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้มีหนังสือเรื่องบทบาทของ S.O.E. ในการดำเนินงานใต้ดินในฝรั่งเศสระหว่างสงครามออกตีพิมพ์เป็นทางการแล้ว - ปวย]

๓. สถานีวิทยุสถานแรกในประเทศไทยติดต่อกับสหประชาชาติ

ข้าพเจ้าจะขอรวบรัด เล่าถึงการฝึกของข้าพเจ้าแต่เพียงย่อ ๆ เพื่อจะบรรยายถึงการปฏิบัติงานในประเทศไทยให้ละเอียดพอสมควรในภายหลัง ในขั้นนี้จะเพียงขอลำดับวันและเวลาที่ข้าพเจ้าได้ไปทำการฝึกไว้โดยไม่ขยายความ

พฤษภาคม ๒๔๘๖ - กันยายน ๒๔๘๖	ฝึกที่ค่าย “ริงรัก” ใกล้ปูนา
ตุลาคม ๒๔๘๖	ผู้รับการฝึกได้รับยศร้อยตรี

ตุลาคม ๒๕๕๖ - พฤศจิกายน ๒๕๕๖	ฝึกวิชาจารกรรม ที่กัลกัตตา
พฤศจิกายน ๒๕๕๖	มีนายสำราญ วรรณพฤกษ์ (เค็ง) กับข้าพเจ้า นายสำราญ วรรณพฤกษ์ นายประทาน เปรมกมล (แดง) และข้าพเจ้า ลงเรือไต้สำราญจากล้งกาจะขึ้นบกที่พังงา ตะกั่วป่า แต่ไม่ได้ขึ้นบก เพราะไม่มีสัญญาณจากคนมารับ ทั้งสามคนพักผ่อนที่นิลคีรีในอินเดียใต้
ธันวาคม ๒๕๕๖	สบทบกับกลุ่มใหญ่อีกครั้งหนึ่ง เพื่อทำการฝึกเดินป่า
มกราคม ๒๕๕๗	เดินเขาที่เทือกเขาสิงหะบริเวณปูนา
กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗	ฝึกโดดร่มที่ราวัลพินดี ในปันจาบ มี ๖ คน คือ นายประทาน เปรมกมล นายสำราญ วรรณพฤกษ์ นายเปรม บุรี(ดี) นายรจิต บุรี(ชำ) นายธนา โปษยานนท์ (กร) และข้าพเจ้า
มีนาคม ๒๕๕๗	โดดร่มเข้ามาปฏิบัติงาน

ต่อไปนี้จะรายงานถึงเหตุการณ์ซึ่งทำให้มีการติดตั้งสถานีวิทยุสถานีแรก สำหรับติดต่อกับสหประชาชาติในดินแดนประเทศไทย ขณะที่ญี่ปุ่นเข้ามาตั้งกองทัพอู่

ความมุ่งหมายข้อใหญ่ของทางราชการ (อังกฤษและอเมริกัน) ในการที่รับเอาคนไทยเข้าไปในกองทัพของตนนั้น ก็เพื่อที่จะตั้งกองทหารของสหประชาชาติมากองหรือน้อยกองแล้วแต่จะทำได้ หลังแนวรบญี่ปุ่น และหวังว่ากองทหารเช่นนี้อาจจะได้ช่วยกองทัพสหประชาชาติในทางการรบและกองโจร ในด้านสงคราม การเมือง และในการสื่อสาร คนไทยผู้สมัครเข้าในกองทัพอังกฤษมีความประสงค์ที่จะรับใช้ชาติของตน โดยการที่จะเข้าร่วมมือกับทหารอังกฤษอย่างไม่มีเงื่อนไข แต่ก็มีความประสงค์ของเราที่ถือเป็นข้อสำคัญอยู่อีกข้อหนึ่งว่า เราจะพยายามติดต่อร่วมมือและตกลงกันกับกองต่อต้านภายในประเทศ เพื่อให้เป็นที่เข้าใจกันด้วยดี

ในกลางปี พ.ศ.๒๕๕๖ เราพอจะทราบได้แน่นอนแล้วว่ากองต่อต้านในประเทศไทยนั้นมีอยู่จริง ไม่ใช่แต่เพียงเป็นสิ่งที่เราคาดหวังเท่านั้น เพราะเหตุว่า เราทราบว่า ได้มีผู้เดินทางออกจากประเทศไทยไปถึงเมืองจุงกิง และได้ติดต่อกับผู้แทนฝ่ายสหประชาชาติแล้ว

ส่วนมากของเสรีไทยจากประเทศอังกฤษ ซึ่งเราเรียกกันว่า “ช้างเผือก” (White Elephants) กำลังฝึกหัดกลยุทธ์แบบกองโจรเป็นวาระสุดท้ายที่นอกเมืองปูนาในประเทศอินเดีย เราได้ยินข่าวว่า ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ได้เดินทางไปยังจุงกิง เพื่อจะติดต่อกับนายจำกัต พลังกูร ซึ่ง

ลักลอบเดินทางออกไปจากประเทศไทย และภายหลังเราได้ทราบว่า ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ได้รับมอบอำนาจจากทางราชการอังกฤษส่งคนจากยูนิอัน เดินทางบุกเข้ามากรุงเทพฯ ถือหนังสือจาก กองทัพอังกฤษมาถึง “รัฐ” หัวหน้าเสรีไทยในประเทศไทย คือ นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทน พระองค์ ขอร้องให้ “รัฐ” จัดการต้อนรับพวก “ข้างเผือก” คณะแรกที่เดินทางมาโดยเรือไต้มน้ำ กำหนด จะขึ้นบกในฝั่งตะวันตกของประเทศไทยในเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๖ คณะ “ข้างเผือก” นี้จะเข้ามาพร้อม ด้วยเครื่องส่งวิทยุและรับวิทยุ เพื่อจะได้ตั้งสถานีติดต่อระหว่างประเทศไทยกับฐานทัพอังกฤษในอินเดียได้ เป็นประจำ

ในเดือนกันยายน ๒๔๘๖ ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งซึ่งจะเดินทางโดยเรือไต้มน้ำนั้น และหน่วยของข้าพเจ้าเรียกว่า “Pritchard” คณะของข้าพเจ้าประกอบด้วย นาย ประทาน เปรมกมล “แดง” เป็นนักวิทยุ นายสำราญ วรณพฤกษ์ “เค็ง” และข้าพเจ้า “แดง” ได้ถูกส่ง ไปเมียร์รุตสำหรับจะฝึกหัดการรับวิทยุเพิ่มเติม ส่วน “เค็ง” และข้าพเจ้าได้เดินทางไปยังโรงเรียนพิเศษ โรงเรียนหนึ่ง นอกเมืองกัลกัตตา เพื่อฝึกสำหรับจะปฏิบัติราชการพิเศษ

ต่อมา “แดง” ได้เดินทางมาร่วมคณะที่กัลกัตตา และหวังจากที่ได้มีการฝึกวิธีขึ้นบกโดยเรือไต้มน้ำ ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืนที่ตำบลโกมาลี ในเกาะลังกา เพื่อเดือนพฤศจิกายนแล้ว คณะของเราก็ได้ เดินทางโดยเรือไต้มน้ำจากเมืองโคลอมโบในเรือไต้มน้ำนั้นมีนายทหารบกกองทัพอังกฤษ ๒ คน กับสิบเอก อีก ๑ คน สำหรับจะมาส่งเราขึ้นบก

เมื่อได้เดินทางมาถึงที่กำหนดแล้ว เรือไต้มน้ำก็ได้ลอยลำและดำน้ำอยู่ห่างจากฝั่งประมาณ ๔ - ๕ ไมล์ เป็นเวลา ๑ สัปดาห์ เวลากลางวันก็จมลงไป และเวลากลางคืนก็ขึ้นมาลอยลำ คอยดูอาณัติสัญญาณ แต่หาได้ปรากฏอาณัติสัญญาณไม่ ต่อมาภายหลังเราจึงได้ทราบว่า “จิน” ผู้ถือหนังสือจากยูนิอันเข้ามา ประเทศไทยนั้น กว่าจะเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ก็เป็นเวลาหลังจากเดือนมิถุนายน ๒๔๘๗

อย่างไรก็ดี การเดินทางด้วยไต้มน้ำนี้ มิใช่ว่าจะปราศจากเหตุการณ์ก็หามิได้ เราได้มีเวลาตื่นตื่น อยู่บ้างในเมื่อทราบว่ามีเรือใหญ่อยู่เหนือผิวน้ำใกล้เคียงกับที่เราจมอยู่ อาจจะเป็นเรือญี่ปุ่นหรือเรือไทยก็ได้ แล้วเราก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าเรือลำนั้นเห็นเรือของเราหรือไม่ แต่เราได้พยายามรักษาความเงียบสงบไว้ เพื่อความปลอดภัย ในเวลาเช่นนั้นทุกคนในเรือไต้มน้ำจะต้องนั่งเงียบ ๆ ไม่ทำเสียงอย่างหนึ่งอย่างใด และ ข้าพเจ้าเองแทบจะไม่กล้าหายใจ เพราะรู้สึกวาลมหายใจเป็นเสียงอย่างไม่น่าเชื่อ แต่เราไม่เคยได้รับลูก ระเบิดไต้มน้ำเลย เหตุการณ์จะเป็นอย่างไรก็ตาม ในคืนสุดท้ายก่อนที่เราจะเดินทางกลับ ทหารอังกฤษที่ ไปกับเรานั้นตกลงใจว่าจะนำเรือเล็กเข้าไปยังที่ชายฝั่งเพื่อสอดแนม (พวกเรคนไทยไม่ได้ไปด้วย เพราะ เหตุว่าเราได้รับคำสั่งอย่างเข้มงวดมิให้ขึ้นบก นอกจากจะมีผู้มารับตามข้อตกลง) สหายชาวอังกฤษของเราไม่เคยอยู่ในประเทศไทยเลย แต่เมื่อไปสอดแนมมาแล้ว เราจึงตัดสินใจเดินทางกลับเกาะลังกา แต่ใน คืนต่อมา เราได้พบเรือหาปลาขนาดเล็ก จึงได้ตกลงว่าจะลอยลำขึ้นมาดูสักที ในเรือหาปลานั้นมีคนจีน อยู่หลายคน ฝ่ายเรารู้สึกว่าจะทำให้เขาตกใจมาก แต่เราไม่ต้องการอะไรจากพวกเขา นอกจากบางสิ่ง บางอย่าง เช่นเหรียญกระษาปณ์และเอกสาร และเราก็ได้เอาธนบัตรไทยกับอาหารให้เขา เป็นการแลกเปลี่ยนกัน

ข้าพเจ้าไม่สมควรที่จะกล่าวให้ยืดยาวนักในการพรรณนาชีวิตในเรือไต้มน้ำ บางทีไม่จำเป็นที่จะต้องพูดมากไปกว่าว่า เรือไต้มน้ำนั้นร้อน ชีวิตน่าเบื่อหน่าย ไม่มีอะไรจะทำ นอกจากนอน กิน และทอดลูกเต๋า เรานอนในเวลากลางวัน และตื่นในเวลากลางคืน เมื่อเวลาเรือลอยลำขึ้นมา และเมื่อลอยลำขึ้นมาเช่นนั้น ผู้โดยสารก็ได้รับอนุญาตให้ขึ้นไปบนดาดฟ้าเพื่อรับอากาศบริสุทธิ์ได้ ผู้โดยสารจะสูบบุหรี่ได้ก็แต่ที่ในเวลาเรือลอยลำ ข้าพเจ้ายังมีความรู้สึกจำได้อยู่ข้อหนึ่ง คือ เมื่อส่องกล้องดูฝั่งไทยจากเรือไต้มน้ำนั้น ข้าพเจ้าจำได้ว่า ได้เห็นแผ่นดินอันเป็นที่รักของเราสวยงามมาก หาดทรายขาวและมีกระท่อมคนหาปลาอยู่ มีต้นไม้เป็นอันมาก ตำบลที่เราตั้งใจจะขึ้นบกนั้นรู้สึกว่าจะเปลี่ยนมาก ข้าพเจ้าไม่เคยไปในตำบลนั้นเลย แต่รู้สึกว่าที่นั่นเป็นแผ่นดินที่รักของเราและมีคนร่วมชาติที่รักของเราอาศัยอยู่

คณะเรากลับถึงโคลัมโบทันเวลาคริสต์มาส เมื่อใกล้จะถึงน่านน้ำลังกา เรือไต้มน้ำได้หยุดขึ้นมาและเดินทางบนผิวน้ำด้วยความเร็วเต็มที่ ชีวิตในเรือไต้มน้ำซึ่งเดินทางบนผิวน้ำ ไม่มีอะไรนอกจากทำให้ผู้โดยสารเมาคลื่น และได้รับทุกขเวทนาเหลือประมาณ

เมื่อได้หยุดพักผ่อนเป็นเวลาเล็กน้อยในทิวเขานิโคลีอันงดงามแล้ว คณะของข้าพเจ้าได้เดินทางขึ้นไปยังเมียร์ุตในตอนเดือนมกราคม ๒๔๘๘ จากนั้นเราได้เดินทางไปยังเมืองปูนาเพื่อฝึกให้มีกำลังแข็งแรงขึ้น คณะ “ข้างเผือก” คนอื่น ๆ ได้มารวมพลกันอยู่ ณ ที่นั้น และในระหว่างที่เราออกทะเล เพื่อนฝูงของเราเหล่านี้ก็ได้ฝึกหัดต่อไปบ้างและพักผ่อนหย่อนใจยังที่ต่าง ๆ กันบ้าง

การที่มารวมคณะกันใหม่คราวนี้ ทำให้เรามีโอกาสที่จะปรึกษาหารือกันเป็นครั้งสุดท้ายในเรื่องสถานการณ์และการงาน ซึ่งเราคาดหมายว่าจะต้องทำต่อไป คณะ “ข้างเผือก” ได้ประชุมกันคืนวันหนึ่งบนยอดเขาสิงหะ ในขณะนั้นเรารู้เรื่องหน้าที่การงานของเราดียิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน สำหรับบางคนในคณะเรา เช่นข้าพเจ้า การโดดร่มชูชีพ และการเดินทางโดยเรือไต้มน้ำเป็นข้อที่หลบตาแล้วเตือนให้สะดุ้งอยู่เสมอสำหรับคนอื่นเขาอาจจะกระตือรือร้นอยากจะได้ทำอะไรโลดโผนเช่นนั้นในกาลข้างหน้าก็เป็นได้ ข้อเจรจาในการหารือบนยอดเขาสิงหะคืนนั้น ข้าพเจ้าจำไม่ได้หมด แต่จำได้อยู่ว่าพวกเราจริงจังรักกันและสามัคคีกันมาก ข้าพเจ้าจำได้ว่าข้าพเจ้าได้เสนอให้ที่ประชุมพิจารณาข้อหนึ่ง คือข้อที่ว่า เมื่อเราเข้าไปในประเทศไทยแล้ว เราจะต้องพยายามอย่างเต็มที่ ที่จะไม่ใช้อาวุธประหัตประหารคนไทยด้วยกัน ถึงแม้ว่าจะต้องเสียชีวิตก็ไม่ควรที่จะต่อสู้ แต่ว่าเราไม่ควรที่จะให้ญี่ปุ่นจับเราได้เป็น ๆ จะต้องต่อสู้จนจับตาย ข้อเสนอของข้าพเจ้านี้ได้เสนอขึ้นโดยระมัดระวัง มิให้เป็นการบังคับ เพราะข้าพเจ้าเข้าใจดีว่ามีบางคนในพวกเรา จะไม่ยอมฝืนธรรมชาติที่จะสู้ก่อนที่จะถูกจับ แต่อย่างไรก็ดีส่วนมากของคณะ “ข้างเผือก” ได้ลงความเห็นชอบตามข้อเสนอขึ้น

แผนการเข้าประเทศไทยได้ร่างขึ้นใหม่ในภายหลัง “ข้างเผือก” ๒-๓ คนจะต้องเข้ามาในประเทศไทยด้วยร่มชูชีพ พร้อมด้วยเรื่องรับและส่งวิทยุ การโดดร่มคราวนี้เรียกว่าโดดอย่างสุ่ม (blind - dropping) หมายความว่าไม่มีใครมารับที่บนพื้นดิน ที่ที่จะลงนั้นกำหนดไว้ว่าจะเป็นป่าทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือคือระหว่างสุโขทัยกับสวรรคโลก และกำหนดเวลาไว้ในเวลาข้างขึ้นหรือข้างแรมอื่น ๆ ในเดือนมีนาคมและเมษายน เราจะแยกกันเป็น ๒ คณะ ๆ ละ ๓ คน เรียกว่า Appreciation ทั้งสองคณะ คณะ Appreciation ที่ ๑ จะทำการในเดือนมีนาคมและเมื่อไปถึงพื้นดินแล้วหาที่ซ่อนตัวในป่าสูง วิทยุกลับมายังฐานทัพ และ

เตรียมรับคณะ Appreciation ที่ ๒ ก็จะกระโดดร่ม “สุ่ม” ลงมาอีกที่หนึ่งในจังหวัดใกล้เคียง และลงมาทำการเช่นเดียวกัน หน้าที่ของเรามีลำดับต่อไปนี้

- (ก) รักษาตัวให้รอด
- (ข) ติดต่อทางวิทยุกับฐานทัพ
- (ค) รับคนที่มาโดดร่มในภายหลัง และ
- (ง) ถ้าทำได้ และในโอกาสที่จะทำได้ ให้ติดต่อกับขบวนต่อต้านข้างใน

บุคคลที่จะเข้าเป็นคณะทั้ง ๒ นี้ ได้เปลี่ยนแปลงไปจากคณะ Pritchard เนื่องจากเราจะไม่มีใครมารับ การติดต่อทางวิทยุจึงมีความสำคัญยิ่งขึ้น และเนื่องจากเราจะต้องเข้าไปอยู่ในป่าด้วยตนเอง จึงจำเป็นที่จะต้องมีคนเรียนหมอบเข้าร่วมคณะด้วย นายเปรม บุรี “ดี” กับนายรจิต บุรี “ซ่า” ได้ถูกเลือกสำหรับใช้ทำการส่งวิทยุและเป็นแพทย์ประจำคณะ คนที่ ๖ คือ นายธนา โปษยานนท์ “กร” ซึ่งเข้ามาในคณะที่ ๒ “เค็ง” เป็นหัวหน้าคณะ Appreciation ที่ ๒ ฉะนั้นคณะดังกล่าวจึงประกอบด้วยบุคคลเหล่านี้คือคณะ Appreciation ที่ ๑ “เข้ม” (ข้าพเจ้า) “แดง” และ “ดี” คณะ Appreciation ที่ ๒ มี “เค็ง” “ซ่า” และ “กร”

ในเดือนกุมภาพันธ์ พวกเรา ๖ คน อ่ำลาพรรคพวก และเดินทางไปยังเมืองราวิลพินดีเพื่อฝึกโดดร่มชูชีพ เราต่างคนได้ฝึกโดดร่มจากเครื่องบินคนละ ๕ ครั้ง ๔ ครั้งแรกในเวลากลางวัน และครั้งสุดท้ายในเวลากลางคืน การโดดครั้งแรกจากเครื่องบินฮัดสัน แต่อีก ๔ ครั้งโดดจากลิบเบอเรเตอร์ การโดดเช่นนี้ได้กระทำหลังจากได้ฝึกหัด บำรุงกำลังร่างกายอย่างเคร่งครัดเป็นเวลาหลายวัน และหลังจากหัดกระโดดลงจากที่สูงโดยไม่มีอันตราย พวกเราไม่ชอบการกระโดดร่มเช่นนี้ ถึงแม้จะรู้สึกว่าจะไม่มีอันตรายเลย แต่ข้าพเจ้าเองก็ไม่สามารถที่จะกล่าวด้วยความจริงใจได้ว่าข้าพเจ้าไม่กลัว แต่อย่างไร จากที่อยู่ของเราไปสนามบิน เราจะต้องผ่านป่าช้าแห่งหนึ่ง และเมื่อเวลาผ่านไปพวกเรามากจะเตือนสติซึ่งกันและกันว่าที่นั่นแหละเป็นที่ที่สังหารจะต้องไปถึงในที่สุด ไม่เร็วก็ช้า และสำหรับพรรคพวกคนอื่น ๆ นั้นคงน่ากลัวจะเร็ว แต่สำหรับผู้พูดคงจะช้า ความรู้สึกและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจะเป็นอย่างไรก็ตาม พวกเราได้รับประโยชน์จากการฝึกบำรุงกำลังนั้น และอากาศอันสดชื่นของมณฑลปันจาบทำประโยชน์ให้แก่เรามาก และพวกเราต่างรู้สึกแข็งแรงหลังจากที่อยู่พินดีหนึ่งสัปดาห์

จากพินดีไปสู่กัลกัตตา รอคอย “เรื่องจริง” เรายังมีเวลาอยู่บ้างสำหรับที่จะได้ลิ้มรสความสุขจากความเจริญแบบสมัยใหม่ เช่น ดูภาพยนตร์ในโรงที่มีเครื่องทำความเย็น รับประทานอาหารในภัตตาคารเป็นครั้งสุดท้าย ในไม่ช้าวันกำหนดก็มาถึง พวกเราสามคนใน Appreciation ที่ ๑ เริ่มออกไปทำการในต้นเดือนมีนาคม คือวันที่ ๖ ก่อนวันเกิดของข้าพเจ้าสามวัน ข้าพเจ้าได้บอกกับนายทหารผู้บังคับบัญชาเป็นเชิงล้อว่าส่งของขวัญวันเกิดให้ข้าพเจ้าในป่า อย่าพลาดเป็นอันขาด เช้าวันนั้นพวกเราเดินทางด้วยเครื่องบินจากกัลกัตตาไปยังสถานที่แห่งหนึ่ง ห่างจากเมืองใหญ่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ข้าพเจ้าจำชื่อสถานที่นั้นไม่ได้ แต่สิ่งต่าง ๆ ในที่นั้นข้าพเจ้าจะลืมไม่ได้เป็นอันขาด ที่นั่นเป็นสนามบิน อยู่ในท่ามกลางเนื้อที่กว้างขวาง ไม่มีพฤษชาติเลย ไม่มีน้ำบริสุทธิ์ ไม่มีอะไรทั้งสิ้น เว้นแต่เครื่องบินกับกระท่อมหลายกระท่อมที่น่าทุเรศ นอกจากนั้นเรายังต้องทนรับประทานอาหารกลางวันอันจืด

ซีด มีเนื้อกระป๋องแห้ง ๆ ขนบปังแห้ง ๆ และดื่มน้ำซึ่งเหม็น เพราะเหตุว่าใส่คลอรีนมากเกินไป แนนอน ที่เดียวต้องมีใครทำผิดพลาดแน่ ที่จะส่งให้เราไปทำการครั้งนี้จากสถานที่เช่นนี้ เพราะมีแต่ทำให้จิตใจของเราหดหู่ลงเท่านั้น

ในตอนเย็นวันนั้น เราขึ้นเครื่องบินลิเบอเรเตอร์ซึ่งจะนำเราไปสู่จุดหมาย เพื่อเป็นการคุ้มกันการกระโดดร่มของเรา เครื่องบินระเบิดพุ่งหนึ่งได้ถูกส่งออกไปในคืนวันเดียวกัน เพื่อจะทำการในบริเวณใกล้เคียงกับที่เราจะไปโดดร่ม แต่จากสนามบินที่เดียวกันในเย็นวันนั้น เราได้สังเกตเห็นว่ามีเครื่องบินลิเบอเรเตอร์อีกเครื่องหนึ่งขึ้นสู่ฟ้าก่อนเราเล็กน้อย ภายหลังจึงได้ทราบว่าเป็นลิเบอเรเตอร์เครื่องนั้นนำเอาชาวจีนสี่คนเดินทางไปทำแบบเดียวกับเรา แต่โดดลงใกล้นครปฐม

เราใช้เวลาส่วนมากในการเดินทางนั้นนอนไปในเครื่องบิน เครื่องบินนั้นไม่เป็นที่สุขสบายเลย และอากาศก็เลว ข้าพเจ้าเองรู้สึกเมาเครื่องบินเล็กน้อย เรารับประทานอาหารไม่ได้มากในระหว่างเดินทางภายนอกอากาศมืดมัว ถึงแม้ว่าจะมีพระจันทร์ข้างขึ้น และเราไม่ทราบเลยว่าในเวลาใดเราอยู่ที่ใด ประมาณ ๒๒.๓๐ น. มีผู้มาบอกให้เราเตรียมตัว และประมาณ ๒๓.๐๐ น. เราสามคนก็นั่งรออยู่เหนือช่องกระโดดในเครื่องบินพร้อมที่จะโดดตัวลงไปได้พร้อมด้วยเครื่องหลังและร่มชูชีพอยู่บนหลัง ถ้าคำสั่ง “ลง” มีมาเมื่อใด เราก็จะ “กระโดด” ลงไปสู่ความมืดและไม่สู้ยอกตากรรม เราคงได้นั่งอยู่ที่นั่น คือที่ขอบเหวนั้น เป็นเวลาประมาณหนึ่งชั่วโมง ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะเป็นหนึ่งปี คำนึงถึงชีวิตและมรณะ คำนึงถึงอนิจจังและอนัตตา และจากช่องกระโดดนั้น ลมเย็นกระโชกพัดเข้ามาอยู่ตลอดเวลา คงจะมีประโยชน์สำหรับจะทำให้เราแน่ใจว่าที่ที่จะลงไปนั้นไม่ใช่ชนรก เพราะไม่มีเปลวเพลิงอันร้อน มีแต่ลมเย็น เครื่องบินวนเวียนอยู่เรื่อย ๆ รู้สึกจะไม่หยุด แต่ว่าคำสั่งให้เตรียมตัวกระโดดไม่มีเข้าหูเราเลย ผลสุดท้ายมีผู้มาตบไหล่เบา ๆ และเราได้ยินว่าเลิกกันได้ เพราะเหตุว่านักบินไม่สามารถจะหาที่ที่เราจะลงไปได้ แผนนั้นก็เลว และอากาศก็มืด พวกเรากำลังเดินทางกลับกลับทันตา

เราไม่ได้อยู่ที่ที่ลี้ภัยตามานนัก เพราะเหตุว่าทุกคน เฉพาะอย่างยิ่ง พวกเรามีความวิตกกังวลอยากจะให้เรื่องกระโดดร่มนี้เสร็จสิ้นกันไปเสียที หลังจากเดินทางครั้งแรก ต่อมาสักหนึ่งสัปดาห์ เราได้ข่าวจากกองทัพอากาศอังกฤษว่า เขาพร้อมที่จะพาเราไปอีกครั้งหนึ่งแล้ว เราก็ต่างออกเดินทางทันที จากสนามบินเดียวกัน เดินทางแบบเดียวกัน เวลากลางคืนแบบเดียวกันกับคราวที่แล้ว ผิดกันที่เวลาดีกว่าเดิมสัก ๔-๕ ชั่วโมง เพราะเหตุว่าเป็นข้างแรม เมื่อเราได้เดินทางถึงเหนือประเทศไทยมีคนมาบอกว่าคราวนี้พบที่หมายแล้ว เครื่องบินวนเวียนอยู่หลายรอบและก่อนข้างจะบินต่ำ พวกเราได้เห็นแสงไฟบนพื้นดินเป็นอันมาก และเกิดความสงสัยขึ้นในใจว่า เราได้ถูกนำมาในที่ที่ถูกต้องหรือไม่ เพราะเหตุว่าเป็นที่ตกลงกันว่าเราจะต้องอยู่ในกลางป่า มีบ้านเรือนที่ใกล้เคียงที่สุดห่างออกไปตั้งหลายกิโลเมตร แต่อย่างไรก็ตาม ไม่มีเวลาที่จะได้ถามและไม่มีเวลาที่จะถูกเถียงกัน คำสั่งให้ลงมาถึง และเราก็ลงไป

ทั้ง ๓ คนลงถึงพื้นดิน ในที่ว่างเปล่าใกล้เคียงกัน และเราพอจะเห็นกันในระยะห่างที่เราลอยตัวลงมา ข้าพเจ้าค่อนข้างจะเคราะห์ร้ายโดยที่ได้ลงมาเท้าหนึ่งอยู่บนคันนาและอีกเท้าหนึ่งอยู่นอกคันนา ทำให้ออกเท้าขวาแพลงไป ข้าพเจ้ารู้สึกตัวว่าพื้นดินที่เราลงมานั้นเป็นนา และข้อนี้ยังทำให้สงสัยใหญ่ว่าได้ลงมาผิดที่เสียแล้ว เรา ๓ คนเข้ามาร่วมดูแผนที่อย่างเร่งรีบ และจากแผนที่นั้นก็ทำให้แยใจยิ่งขึ้นว่า ที่ที่เรา

อยู่นั้นเราไม่ได้ตั้งใจลงมาเลย เพราะเป็นที่ที่ห่างจากจุดหมายถึง ๒๕ หรือ ๓๐ กิโลเมตร และยิ่งร้ายไปกว่านั้นเรารู้สึกว่า เราอยู่ใกล้หมู่บ้านจนเกินไป เมื่อเราเดินหาร่ม อาหาร และเครื่องมือ ๗ ร่มที่เรานำมาด้วย สำหรับอาหารรับประทานในป่าเป็นเวลา ๑ เดือน ก็ปรากฏว่าร่ม ๑ หายไป แดงกับดีเดินออกไปหาแล้วในไม่ช้าก็กลับมารายงานว่า ร่มที่หายไปในนั้นได้ตกลงไปในใจกลางหมู่บ้าน และหมู่บ้านห่างจากที่เราอยู่เพียงพุ่มไม้เล็ก ๆ คั่นอยู่ แดงกับดีต้องรีบกลับมา เพราะเหตุว่าได้ยินสุนัขเห่า ฉะนั้น เราจึงตัดสินใจว่า จะต้องออกจากที่ที่เราอยู่นั้นโดยเร็วที่สุดที่จะเร็วได้

ในขณะนั้นเป็นเวลาเช้ามีดประมาณ ๔ นาฬิกา เรามีเวลาประมาณ ๑ ชั่วโมงก่อนจะรุ่งสาง เราไม่สามารถที่จะออกเดินทางได้โดยเร็ว เพราะมีหีบห่อใหญ่หลายหีบ และจะขุดหลุมฝังหีบมีดซิดก็ทำได้ยาก เพราะว่าใกล้หมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามเราไม่มีเวลาสำหรับที่จะตัดสินใจนานนัก เพราะในขณะเดียวกันกับที่เราตัดสินใจว่า จะออกเดินทางต่อไป เราก็เห็นชวานา ๕ - ๖ คนเข้ามา และเขาเหล่านั้นเห็นเราแล้ว

ชวานาเหล่านั้นเป็นคนเผ่าต่างจากหมู่บ้านอีกหมู่บ้านหนึ่งห่างไกลออกไป ในวันนั้นได้เข้าไปในป่าเพื่อจะตัดไม้ และเมื่อได้ต้นไม้แล้วก็กำลังเดินทางกลับบ้าน ในคืนนั้นเขาพักแรมอยู่นอกหมู่บ้านวังน้ำขาว ตั้งใจเดินทางกลับในวันรุ่งขึ้น (วังน้ำขาวคือหมู่บ้านที่เราลงมาในนั้น และวังน้ำขาวอยู่ในจังหวัดชัยนาท แต่ที่เราตั้งใจลงมาอยู่นั้นอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือระหว่างจังหวัดตากกับนครสวรรค์) แสงไฟที่เราได้เห็นจากเครื่องบินของเรานั้นคือคบเพลิงของชาวเกวียนนั่นเอง พวกเขาได้ยินเสียงเครื่องบินของเราและโคกระบือก็แตกตื่นวิ่งหนีไป ชาวเกวียนเหล่านั้นได้เห็นร่มของเราชาวเมื่อลงมาจากเครื่องบิน แต่บางคนเข้าใจว่าเป็นควัน เมื่อเขาเหล่านั้นได้พบเราบนพื้นดินต่างก็ประหลาดใจที่เห็นเราเป็นคนไทย เพราะเหตุว่าเขาคาดว่าคงจะเป็นพวกชาวต่างประเทศที่เข้าทิ้งระเบิด

ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณ ๕ นาฬิกา เราไม่มีเวลาที่จะทำอะไรอีกแล้ว จึงเอาเครื่องส่งวิทยุ อาหาร บ้างเล็กน้อยและเสื้อผ้าบางชิ้น สิ่งของนอกจากนั้นเอาซุกเข้าไว้ในพุ่มไม้บ้าง ขุดหลุมฝังบ้าง แต่จะมีประโยชน์อันใดที่จะเก็บอะไรไว้ให้มิดชิด เพราะร่มทั้งคันมีของเต็มได้ลงจากเครื่องบิน ตกกลงไปในกลางหมู่บ้าน ดูเหมือนจะเป็นหน้าศาลาวัดเสียด้วย เมื่อเราได้ทำการบางอย่างเท่าที่จะทำได้แล้ว เรารีบย้อนเดินกลับไปทางตะวันตกเข้าป่าซึ่งเป็นชายป่าใหญ่ต่อไป ชื่อเก่าของข้าพเจ้าที่เพลงนั้นเป็นชื่อที่หน่วงทำให้เพื่อนของข้าพเจ้าไม่สามารถจะเดินไปได้โดยเร็วเท่าที่ต้องการ เราได้เดินเข้าไปในป่าประมาณ ๔-๕ ชั่วโมง จนกระทั่งถึงที่ที่ค่อนข้างจะทึบ จึงตัดสินใจว่าจะหยุดพัก ความจริงหยุดที่นั่นไม่ปลอดภัย แต่เราหวังว่าจะติดต่อทางวิทยุกับกองบัญชาการที่อินเดีย ความมุ่งหมายของเราข้อใหญ่ก็คือ ต้องการจะบอกกับกองบัญชาการว่า เราได้ถูกทิ้งลงมาในที่ที่น่าเกรงอันตราย และเราฝังวิทยุไว้ ณ ที่นั้นกับจะเดินทางไปตะวันตกเฉียงเหนือไปยังที่ที่จะนัดพบกับคณะ Appreciation ที่ ๒ ซึ่งจะลงมาในข้างขึ้นเดือนหน้า ในร่างโทรเลขนั้นเราจะแจ้งเตือนให้กองบัญชาการระมัดระวังเป็นพิเศษ ไม่ให้คณะที่ ๒ ลงมาผิดที่อย่างที่เราได้ประสบมา เพราะเหตุว่าชาวบ้านรู้ตัวเสียแล้ว

เรายังมีเวลาก่อนที่จะถึงกำหนดที่เราจะออกอากาศติดต่อกับกองบัญชาการ ฉะนั้นเราจึงใช้เวลาขุดหลุมเพื่อจะฝังเครื่องวิทยุของเรา เมื่อการส่งวิทยุนี้เป็นผลสำเร็จแล้ว นอกนั้นยังมีของที่เราเห็นว่าไม่สู้จำเป็นจริงหลายอย่าง เราก็ขุดหลุมฝังไว้ด้วย เพื่อจะเดินทางโดยน้ำหนักเบาที่สุด ที่มันของเราเวลา

นั่นเป็นพุ่มไม้ค่อนข้างหนา และเครื่องวิทยุของเราเก็บไว้อีกแห่งหนึ่ง ไม่ไกลจากที่อยู่นัก แต่ไม่เห็นกัน ที่ที่อยู่นั้นเป็นที่ที่เหมาะสมอยู่บ้าง เพราะเหตุที่เราได้แน่ใจว่าถึงแม้จะมีคนเดินไปมาห่างจากที่ซ่อน ๔ - ๕ เมตรก็แทบจะไม่เห็น

วันนั้นอากาศร้อน ป่าเงียบสงบ นอกจากจะมีเสียงลิงและนกร้องเล็กน้อย ข้อเท้าของข้าพเจ้าบวม ขึ้นมา และค่อนข้างจะปวด เราต่างรู้สึกอ่อนเพลียหลังจากที่ได้เดินท่ามกลางความร้อนเป็นเวลาครึ่งวัน และ เฉพาะอย่างยิ่งต้องเผชิญกับสิ่งที่ไม่คาดหวังในเวลาเช้ามืด รู้สึกใจเส้ายู่บ้างเนื่องด้วยมีคนเห็นเราลงจากร่มมา และร่ม ๑ ร่มก็พลัดลงไปในหมู่บ้าน เรามีน้ำอยู่ในขวดเพียง ๓ ขวด เพราะเหตุว่าตามแผนการเดิม เราจะลงที่ใกล้ลำธาร เราไม่รู้สึกลัวเลย ฉะนั้นจึงไม่ต้องกังวลกับเรื่องอาหาร

เมื่อถึงเวลาที่จะส่งวิทยุ แดงกับดีก็ไปยังสถานีวิทยุของเขา ข้าพเจ้านั่งยามอยู่สักครึ่งชั่วโมง ต่อมา แดงกับดีกลับมาบอกว่าติดต่อไม่ได้ เขาพอจะฟังได้ยินกองบัญชาการแต่เพียงเบา ๆ แต่กองบัญชาการไม่ได้ยินพวกเราเลย ที่ร้ายไปกว่านั้น กองบัญชาการไม่ได้รอเรานานพอสมควร เพราะเหตุว่าเขาอันดับ สัญญาณเลิกส่งเร็วเกินกำหนดไป บางที่กองบัญชาการอาจจะไม่ได้คาดหมายว่าเราจะติดต่อวิทยุมาทันทีทันใดก็เป็นได้

เราจะทำอย่างไรดี พวกเราตัดสินใจว่าการส่งวิทยุนี้เป็นของสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้นจะต้องคอยส่งให้ได้โดยเร็ว ถ้าเราเดินทางไปด้วยเครื่องวิทยุเราจะไปไม่ได้ไกล เพราะน้ำหนักมาก และเท้าของข้าพเจ้าก็บวม และที่ที่เราอยู่นี้ ก็รู้สึกจะเป็นที่ที่มีขีดพอสมควร แดงเห็นว่าสายอากาศของเราอาจจะทำได้ดีขึ้น และในวันรุ่งขึ้น เราก็จะได้ติดต่อกับกองบัญชาการอีก ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วย และเนื่องจากข้าพเจ้าเป็นหัวหน้า ข้าพเจ้ารับผิดชอบในข้อตัดสินใจนั้น ในระหว่างที่รออยู่จนถึงวันรุ่งขึ้น เราก็พยายามหาน้ำมาใส่ขวดสำหรับจะได้เดินทางไป และเมื่อเราได้ส่งวิทยุไปแล้ว เราก็เดินทางต่อไปทันที

แดงกับดีก็ออกไปลาดตระเวนหาน้ำ ข้าพเจ้าอยู่ในที่พักแต่ผู้เดียว เพื่อนของข้าพเจ้าได้จากไปเป็นเวลาหลายชั่วโมง และไม่ได้กลับมาจนกระทั่งรุ่งสาง เขาได้พบหนองน้ำแห่งหนึ่งสกปรกอยู่นอกป่า แต่เมื่อเวลาเดินกลับมาซึ่งที่ เดือนยังไม่ขึ้นไม่เห็นทาง จึงต้องรอจนกระทั่งเช้ามืด ๓ นาฬิกา ข้าพเจ้าเองนั่งเฝ้าอยู่ ฟังเสียงลิงและนก และเมื่อเห็นเพื่อนข้าพเจ้ากลับมาที่รู้สึกมีความยินดีมาก

การพยายามส่งวิทยุครั้งต่อมา ยิ่งประสบความสำเร็จน้อยกว่าคราวแรก เพราะเหตุว่าคราวนี้เราไม่ได้ยินกองบัญชาการเลย เรารู้สึกวิตกเป็นอันมาก และข้าพเจ้าจำได้ว่า ดีได้บอกว่า ถ้าเราไม่รีบเดินทางออกไปโดยเร็ว ชาวบ้านก็จะตามเราทัน อย่างไรก็ตามดีพวกเรารู้สึกกังวลถึงคณะที่ ๒ และคณะต่อ ๆ ไปว่า จะได้รับความลำบาก ถ้าเราไม่ส่งวิทยุแจ้งให้กองบัญชาการทราบ ข้าพเจ้ารับผิดชอบและตัดสินใจว่าจะต้องพยายามส่งอีกครั้งหนึ่ง และคราวนี้เป็นคราวสุดท้ายจะส่งออกได้หรือไม่ก็ตาม เราจะต้องเดินทางไป การส่งครั้งนี้จะทำการในเช้าวันรุ่งขึ้น คือในเช้าวันที่ ๓ หลังจากที่เราได้โดดร์มา ในเวลาบ่ายวันนั้น ดีและข้าพเจ้าเดินออกลาดตระเวนและหาน้ำ เราได้เห็นชาวบ้านบางคน แต่รู้สึกว่าเขาไม่สงสัยอะไรเรา ในคืนนั้นเราก็พักผ่อนอยู่ด้วยกันนั้น

รุ่งขึ้นเวลา ๑๐ นาฬิกา ดีกับแดงก็ไปส่งวิทยุในที่ซ่อนวิทยุนั้น ข้าพเจ้านั่งยามอยู่คนเดียวเช่นเดิม เพื่อนของข้าพเจ้าไปได้ประมาณ ๕ นาที ข้าพเจ้าก็เห็นคนหลายคนเดินผ่านไปห่าง ๆ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เขาไม่

เห็นข้าพเจ้าในครั้งนั้น ข้าพเจ้านั่งเฝ้าคอยอยู่เป็นเวลาสักอึดใจ ก็มีคนเป็นจำนวนมากโผล่ขึ้นมาล้อมที่พักของเรา ชาวบ้านเหล่านั้นเข้ามาทั้งทางซ้าย ทางขวา ข้างหน้า ข้างหลัง ซูป็นหลายกระบอก เกมของเราสั้นสุดลงเพียงแค่นี้ อย่างน้อยก็เกมของข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าทำอะไรอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะตะเบ็งเสียงขึ้นว่า “ยอมแพ้ จับไปเถิด” หวังว่าเสียงที่ข้าพเจ้าตะเบ็งจะได้ยินไปถึงเพื่อนข้าพเจ้าและทำให้เขามีเวลาหนี

ข้าพเจ้าแทบจะไม่สามารถเชื่อได้ว่าภายในเวลาไม่ถึง ๑ วินาทีในขณะนั้น ความคิดต่าง ๆ แล่นพรุ้งเข้ามาในศีรษะของข้าพเจ้าเป็นอันมาก ตั้งแต่เวลาที่ข้าพเจ้ารู้ตัวว่ามีคนมาล้อมข้าพเจ้า จนถึงเวลาที่เขาเข้ามาถึงตัว ในสมองข้าพเจ้าได้เกิดความคิดความเห็นหลายอย่างจนไม่ทราบว่าจะไรมาก่อนอะไรมาหลัง คิดถึงคูรักของข้าพเจ้าที่ลอนดอน คิดถึงคำสุดท้ายของคุณมณี สาณะเสน ที่ได้กล่าวแก่ข้าพเจ้าเมื่อก่อนเราเดินทางออกจากประเทศอังกฤษ คิดถึงเพื่อนของข้าพเจ้าที่ยังอยู่ในอินเดีย คิดถึงเพื่อนอีก ๒ คนของข้าพเจ้าที่อยู่ในพุ่มไม้ใกล้เคียง คิดถึงญาติและมิตรที่อยู่กรุงเทพฯ คิดถึงศาสนจากองบัญชาการถึง “รัฐ” ที่ยังอยู่ในกระเปาะของข้าพเจ้า และคิดถึงยาพิษที่อยู่ในกระเปาะหน้าอกของข้าพเจ้า ความคิดข้อสุดท้ายนี้ เป็นความคิดที่มหาลที่สุด ข้าพเจ้าควรจะกลืนยาพิษเข้าไปไหม หรือควรจะยอมให้จับเป็น ให้เขาจับตายเถิด เพราะเหตุว่าความลับที่ข้าพเจ้านำมานั้นมีอยู่มากเหลือเกิน และถ้าถูกจับเป็นไปก็จะทำให้ข้าพเจ้าต้องขายเพื่อน ขายความลับเหล่านั้น แต่อย่าเลย ถูกจับดีกว่า เพราะเหตุว่าเอกสารต่าง ๆ ที่อยู่กับข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าสามารถที่จะป้องกันได้ตราบดีที่ยังมีชีวิตอยู่ ถ้าตายไปเสียจะป้องกันอย่างไร ชีวิตเป็นสิ่งที่มีความสดชื่นและสวยงาม และตราบดีที่มีชีวิต ตราบดีนั้นก็ยังมีหวัง ถ้าญี่ปุ่นจะทรมาณข้าพเจ้า ข้าพเจ้าตายเสียเดี๋ยวนี้เห็นจะสบายดีกว่า แต่เห็นแล้วว่าไม่มีญี่ปุ่นในหมู่คนที่จะเข้ามาจับข้าพเจ้าเลย อย่างกระนั้นเลย เมื่อปะเสื่อก็ต้องยอมสู้ อย่าเลย ให้เขาจับเป็นจะดีกว่า อย่าเพิ่งตาย

และข้าพเจ้าก็ยังคงมีชีวิตอยู่ เมื่อได้ผ่านความคิดเห็นเรื่องความตายมาในสมองแล้ว ข้าพเจ้าก็สามารถที่จะเห็นแง่ขันบางอย่างในขณะที่ข้าพเจ้าถูกจับ คนที่อยู่ข้างหน้าข้าพเจ้ามีปืนพกแต่งเครื่องแบบตำรวจ โดดเข้ามาถึงข้าพเจ้าแบบที่เห็นกันอยู่บนโรงลิเก เขาไม่ได้ร้องเพลงลิเกแต่ร้องเสียงอะไรฟังไม่ออก มีอีกหลายคนที่ยืนตัวอยู่ในพุ่มไม้ และไม่ยอมออกมาจนกว่าข้าพเจ้าจะยกมือขึ้นแสดงให้เห็นว่าไม่มีอาวุธติดตัวเลย ผู้ที่เข้ามาจับข้าพเจ้าในขั้นแรกมีประมาณ ๕ ถึง ๖ คน แต่ต่อมาสักหนึ่งนาที่หลังจากที่ข้าพเจ้ายอมแพ้ เห็นมีประมาณ ๓๐ คน เข้ามัดมือข้าพเจ้าไพล่หลังด้วยผ้าขาวม้า ต่อไปก็เป็นเวลาที่ผู้จับข้าพเจ้าไม่รู้ว่าเขาพูดว่าอย่างไรบ้าง เพราะต่างคนต่างพูดพร้อม ๆ กัน แต่คนที่ใกล้ข้าพเจ้าที่สุดดูเหมือนจะบอกข้าพเจ้าว่า ครอบครัวของข้าพเจ้าเป็นสัตว์ชั้นต่ำ พ่อแม่ข้าพเจ้าคงไม่ได้แต่งงานกัน ข้าพเจ้าเคราะห์ดีที่ยอมแพ้ มิฉะนั้น... ฯลฯ คนที่เข้ามาทีหลังเมื่อได้เห็นแน่ชัดว่า มือของข้าพเจ้าถูกมัดไพล่หลังแล้ว ก็หาความสนุกด้วยการตบตีข้าพเจ้า และถือโอกาสสั่งสอนข้าพเจ้าด้วยถ้อยคำอันหยาบคาย ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวโต้ตอบสักคำเดียว ความจริงข้าพเจ้าตื่นเต้นและอื้อไปหมด เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้าหวังจะอยู่แต่ในเรื่องปัญหาว่าเพื่อนข้าพเจ้าถูกจับหรือเปล่า ในไม่ช้าก็รู้สึกเบาใจไปบ้าง ที่ไม่เห็น ๒ คนนั้นถูกจับมา ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะได้แบกวิทยุรวมกลุ่มอยู่ และนอกจากนั้นไม่ได้ยินเสียงปืนเลย จึงเป็นที่เบาใจ

ข้าพเจ้าทราบความทีหลังว่า แดงและดิได้ยินเสียงคนมาจับข้าพเจ้า จึงวิ่งหนีไปก่อนที่ใครจะเห็น เขาทิ้งสองเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในอีกส่วนหนึ่งของป่าจนกระทั่งถึงเวลากลางคืน และในคืนนั้นได้เดินทางไปยัง

ที่ที่เราได้กำหนดนัดพบกันไว้ ถ้าเมื่อเราคลาดกัน หวังว่าถ้าข้าพเจ้าหนีไปได้ข้าพเจ้าก็คงจะได้ไปคอยอยู่ที่นั่น แต่เมื่อไม่พบข้าพเจ้า เขาก็เดินต่อไปทางภาคเหนือ เข้าไปยังจังหวัดอุทัยธานี และในไม่ช้าก็ถูกจับระหว่างที่กำลังรับประทานอาหารอยู่ในตลาด เพราะไม่ได้สวมหมวก

ผู้ที่มาจับข้าพเจ้ามีหัวหน้า ๒ คน เป็นปลัดอำเภอประจำตำบล มีพลตำรวจ ๒ คน นอกจากนั้นเป็นชาวนาที่หน้าตาเร่ร่อนและมีใจกรุณา ท่านเหล่านี้ได้พาข้าพเจ้าออกจากป่าไปยังหมู่บ้านวังน้ำขาว เมื่อจะถึงชายหมู่บ้าน ได้มีผู้ที่อ้างตัวว่าเป็นผู้ที่จับข้าพเจ้าได้มารวมเป็นจำนวนมาก รวมทั้งนายอำเภอวัดสิงห์ ซึ่งเป็นคนเดียวกับข้าพเจ้า ผู้ที่อารักขาข้าพเจ้าอยู่มีจำนวน ๒-๓ ร้อยคน ส่วนมากเป็นชาวนาจากหมู่บ้านต่าง ๆ ใกล้เคียง ในหมู่คนเหล่านั้น ข้าพเจ้าสังเกตจำได้ว่ามีสหายเก่าของเรา ๒-๓ คน คือคนตัดไม้ที่เราได้พบในคืนแรก ข้าพเจ้าทราบความว่า หลังจากที่เขาหลบจากเราไปแล้วได้แจ้งความยังอำเภอวัดสิงห์ และทางอำเภอจึงได้เกณฑ์ชาวบ้านออกมาตามจับเรา เขาเข้าใจว่าเรามี ๔ คน และพยายามจะซักถามให้ข้าพเจ้าบอกว่าอีก ๓ คนนั้นหนีไปอยู่ที่ไหน

เมื่อนายอำเภอได้พบข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าได้ถูกนำตัวโดยที่มือโพล่หลังอยู่ตลอดเวลา ไปยังศาลาวิถิงน้ำขาว ณ ที่นั้นเขาส่งข้าพเจ้าไว้ที่เท้า ผูกไว้กับเสากลางศาลา เนื่องจากข้าพเจ้าไม่ได้พยายามต่อสู้หรือหลบหนี เขาก็ยอมให้ข้าพเจ้าไม่ต้องถูกมัดมือ ข้าพเจ้าได้ยื่นเจ้าหน้าที่ที่ถกเถียงกันอยู่บ้าง และรู้สึกว่าการเห็นของเจ้าหน้าที่เรื่องข้าพเจ้านั้นแตกแยกกันออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าข้าพเจ้าเป็นนักโทษอุกฉกรรจ์ เป็นคนทรยศต่อชาติ พยายามทำลายชาติและฆ่าเพื่อนร่วมชาติด้วยกัน อีกฝ่ายหนึ่งรู้สึกจะเป็นจำนวนเท่า ๆ กับฝ่ายแรก มีความกรุณา และหลังจากที่ข้าพเจ้าได้บอกเขาโดยไม่ได้ออกชื่อของข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าเป็นนักเรียนของรัฐบาลที่รัฐบาลส่งไปอังกฤษ เขาก็เชื่อข้าพเจ้า และตั้งคำถามข้าพเจ้าหลายข้อด้วยกัน ถึงเรื่องอนาคตและสถานะแห่งสงคราม ในฝ่ายหลังนี้ปลัดอำเภอประจำตำบลคนหนึ่งทำทางเรียบริ้อย มากระซิบกับข้าพเจ้าด้วยถ้อยคำสุภาพ ทำให้เป็นที่ปลอบปล้ำมยินดีจับใจนัก ตรงกันข้ามมีปลัดอำเภอประจำตำบลหนึ่ง ซึ่งมีใจกระด้างได้ตะคอกแก่ชาวบ้านต่าง ๆ ให้ออกไปห่าง ๆ ข้าพเจ้า เพราะว่าข้าพเจ้าเป็นกบฏรุนแรง ใจเหี้ยมอำมหิต จะอยู่ต่อไปไม่ได้ที่วันแล้ว ในหมู่บ้านนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเขามีความเมตตากรุณาทั่ว ๆ ไป ไม่ใช่เพราะว่า เขารู้เรื่องการเมืองหรือการสงคราม แต่เพราะเหตุว่าน้ำใจอันดีและชื่อตามธรรมชาติของเขา พาให้เขามองข้าพเจ้าเป็นเพื่อนมนุษย์และเป็นเพื่อนมนุษย์ที่กำลังได้ทุกข์อยู่ และถึงแม้จะมีคนที่ไม่แยแสกับอะไรทั้งสิ้น ก็ไม่ได้รู้สึกเกลียดชัง นอกจากจะอยากรู้อยากเห็น ข้าพเจ้าสังเกตว่า ทั้งเจ้าหน้าที่และชาวบ้านอย่างน้อยก็เลื่อมใสอยู่ข้อหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าได้โดดดมลงมาจากเครื่องบินทิ้งระเบิด ๔ เครื่องยนต์ ซึ่งข้าพเจ้าได้วาดภาพให้เขาดู บอกว่าใหญ่เท่าโบสถ์แต่ไม่สูงเท่า

อาหารกลางวันและอาหารเย็นในวันนั้น ชาวบ้านนำเอามาให้แก่เจ้าหน้าที่และข้าพเจ้าอย่างเต็มที่ ในตอนบ่ายชาวบ้านที่มาจากหมู่บ้านอื่น ๆ ได้ขึ้นมาบนศาลา มาดูพลร่ม เขานั่งล้อมวงไม่ใกล้ข้าพเจ้านัก เพราะเหตุว่าเจ้าหน้าที่ที่เกลียดชังข้าพเจ้า ไล่ให้เขาออกไปห่าง ๆ อยู่เสมอ และพอดกบฏเจ้าหน้าที่บางคนก็มอยหลับไป ชาวบ้านจึงได้กระเียบเข้ามาใกล้เข้าทุกที และเริ่มซักถามข้าพเจ้า ในหมู่ชาวบ้านหน้าชื่อเหล่านี้ มีหญิงผู้หนึ่งอายุค่อนข้างมาก ข้าพเจ้าสังเกตว่าแกนั่งใกล้ข้าพเจ้าอยู่นานถึง ๒ ชั่วโมง ไม่ไปไหน และนั่งเอามือกอดเข้า เมื่อคนที่มาดูข้าพเจ้าค่อยบางตาไปบ้างแล้ว หญิงชราผู้นั้นก็พูดกับข้าพเจ้าเสียง

แปร่ง ๆ ว่า พุทโธหน้าเอ็งเหมือนลูกข้า ข้าพเจ้าถามว่า ลูกป่าอยู่ไหน ได้คำตอบว่า ถูกเกณฑ์ทหารไปนานแล้ว ไม่รู้ว่าไปอยู่ที่ไหน เสียงอันเยือกเย็นซึ่งแสดงถึงน้ำใจของหญิงผู้นี้ ทำให้ข้าพเจ้าตื่นตัว และรู้สึกว่าได้มีรสหวานอันเป็นรสแห่งความรักของมารดาห้อมอยู่ในศาลานั้น

คืนนั้นข้าพเจ้านอนหลับสนิท เพราะเปลื้องทั้งร่างกายและจิตใจ รุ่งขึ้นเวลาสว่าง ชาวบ้านได้นำเอาเกวียนมารอข้าพเจ้า เพื่อจะนำไปยังอำเภอวัดสิงห์ ข้าพเจ้านั่งมาในเกวียนข้อเท้าล่ามโซ่ติดอยู่กับเกวียน และมีตำรวจ ๒ คนนั่งเกวียนมาด้วย ชาวบ้านประมาณ ๑๒ คนเดินเป็นองครักษ์อยู่ข้าง ๆ เกวียน เกวียนที่ใส่ของสัมภาระของเรารวมทั้งเครื่องวิทยุ ได้ออกเดินทางไปล่วงหน้า ตำรวจในขณะนั้นรู้สึกว่าจะมีจิตใจเป็นมิตรและพยายามที่จะทำให้ข้าพเจ้าได้รับความสบายมากที่สุดที่จะทำได้โดยไม่ขัดกับข้อบังคับ ประมาณ ๗ น. ขบวนของเราหยุดที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง เพื่อรับประทานอาหารเช้า รู้สึกว่าพวกชาวบ้านรู้ตัว จึงคอยเตรียมอาหารไว้ และเห็นจะไม่มีใครในหมู่บ้านที่ไม่มาดูข้าพเจ้า ตำรวจ ๒ คนนั้นหยอกล้อหญิงสาวถามว่า เมื่อได้เห็นพลร่มแล้วรู้สึกรักบ้างไหม คำตอบไม่เป็นไปในทางปฏิเสธ อาหารนั้นอร่อยมาก มีแกงบะฉี่ปลา ผักและน้ำพริก ชาวบ้านได้เอาเหล้ามาเลี้ยง และตำรวจก็เชิญให้ข้าพเจ้าดื่มด้วย และกล่าวว่า ข้าพเจ้าจะไม่มีโอกาสลิ้มรสเหล้านี้อีกเป็นเวลานาน ข้าพเจ้ารู้สึกสนุกถึงแม้ว่า ๗ นาฬิกาในเวลาเช้า จะเข้าเฝ้าไปสำหรับดื่ม เป็นจริงดังที่ข้าพเจ้าได้คาด มีชาวบ้านหลายคนมาห้อมล้อมเกวียนของข้าพเจ้าและมาคุยด้วย ถามถึงเครื่องบิน การทิ้งระเบิด และสงคราม รู้สึกว่าเขาดีใจที่ได้ยินข้าพเจ้าว่าผู้ป่วนกำลังจะแพ้และจะเลิกสงครามเร็ว ๆ นี้ และรู้สึกว่าชาวบ้านเหล่านั้นไม่ได้เกลียดชังอะไรข้าพเจ้า ได้ยินบางคนตะโกนว่า อะไกรัน คนไทยเหมือนเราเอง และเมื่อขบวนของข้าพเจ้าออกจากหมู่บ้าน ข้าพเจ้าก็ได้ยินเสียงไซโยจากเพื่อนมนุษย์เหล่านั้นหลายครั้ง

เราหยุดรับประทานอาหารกลางวัน ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง และข้าพเจ้าได้รับการต้อนรับทำนองเดียวกัน ข้าพเจ้าก็ต้อนรับชาวบ้านเดียวกันกับคราวก่อน คือ ตอบคำถามของพวกเขาในเรื่องต่าง ๆ และรู้สึกว่าพูดได้คล่องกว่าคราวก่อน ก่อนที่เราจะออกเดินทางบ่ายวันนั้น มีชายคนหนึ่งซึ่งกำลังพูดอยู่กับข้าพเจ้าเห็นไม่มีใครมอง เอาวุ้นชิ้นหนึ่งใส่มือข้าพเจ้าแล้วกระซิบว่า เก็บไว้ให้ดี ไม่เป็นอันตราย ดูที่หน้าผากแล้วเห็นจะทำงานสำเร็จ ทำใจให้ดี ๆ ไว้ ไม่เป็นอะไร

ประมาณ ๑๖ น. เราหยุดที่หมู่บ้านอีกแห่งหนึ่ง ใหญ่กว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เราได้ผ่านมา ประชาชนที่มาถามข้าพเจ้า มีความรู้มากกว่าพวกก่อน ๆ มีพระสงฆ์อยู่หลายรูป ครู และมีอีกหลายคนที่เคยไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ พอตกเย็นเราก็ถึงวัดสิงห์ และเกวียนก็นำข้าพเจ้าไปยังสถานีตำรวจ เมื่อก่อนจะเข้าเขตอำเภอวัดสิงห์ ตำรวจ ๒ คน ผู้คุมข้าพเจ้าซึ่งเวลานั้นสนิทชอบกันมาก เอาเงินรวมกันได้ ๑๒ บาทส่งให้ข้าพเจ้าและบอกว่า ข้าพเจ้าจะใช้เป็นประโยชน์ได้ใน ๒-๓ วันข้างหน้า ตำรวจทั้ง ๒ นี้ ในวันรุ่งขึ้นได้เอาไข่ต้มมาให้ข้าพเจ้ารับประทานในกรุงชัง และบอกว่าอาหารที่ราชการให้ข้าพเจ้า คงจะพอสำหรับทำให้หิวต่อไปอีก

ในทันทีทันใดที่เราได้เดินทางถึงสถานีตำรวจ สภากการเป็นนักโทษของข้าพเจ้าก็แปรไปเป็นทางการ ข้าพเจ้าได้รับเชิญให้เข้าไปในกรุงชังซึ่งเราเห็นกันอยู่ทุกแห่งตามสถานีตำรวจทั่วราชอาณาจักร กรงนั้นเป็นรูปหกด้าน กว้างยาวประมาณ ๑๐ ฟุต เป็นกรงเหล็กกรอบด้าน เว้นแต่ด้านพื้นดิน เมื่อข้าพเจ้า

ไปถึงมีผู้อาศัยอยู่ในนั้นคนหนึ่งแล้ว เป็นชายรูปร่างกำยำล่ำสันผิวคล้ำ เช่นเดียวกับชาวนาอื่น ๆ ในประเทศ รู้สึกหน้าตาขี้ขาน ยิ้มปากกว้างให้เห็นฟันขาว ชายผู้นั้นยังรู้สึกว่าเป็นชนชั้นสูง ถึงแม้จะถูกกล่าวหาในข้อที่สำคัญ คือเขาได้ทะเลาะกับลูกพี่ลูกน้องในงานเลี้ยงแห่งหนึ่ง มีนเมาเข้าไป “ชกเข้าไปที่หนึ่ง กระทั่งหนึ่งหนักกลางอก เขาก็ตาย” เพื่อนร่วมกรงของข้าพเจ้าได้ทราบล่วงหน้าว่าข้าพเจ้าถูกจับ และปรากฏว่าเขา รู้สึกยินดีในเอกสารที่ได้เห็นพลร่มในระยะใกล้ชิด และได้มีการสนทนาปราศรัยในทำนองเดียวกันกับที่เคยได้เป็นมา หลังจากนั้นครึ่งชั่วโมง มีนักโทษคนที่สามถูกจับมา คนนี้เป็นชายชาวกรุงเทพฯ ถูกจับด้วยข้อหาว่าพยายามทำจารกรรม ชายผู้นี้ได้มาถึงวัดสิงห์เมื่อ ๓-๔ วันก่อน ตั้งใจจะมาหาแม่ในบริเวณวังน้ำขาว ซึ่งเป็นหมู่บ้านเดียวกับที่เรากระโดดร่มลงมา เขาพยายามหาคนงานหาเกวียนจะเดินทางไปสำรวจแร่ พอตีตำรวจทราบเรื่องก็เลยสงสัยว่าคงจะเกี่ยวกับพลร่ม ผู้ต้องหารายนี้ได้คัดค้านอย่างมากแต่ไม่เป็นผล และใครจะมารู้ดีไปกว่าข้าพเจ้าว่าชายผู้นี้ไม่มีความผิดเลย ในกาลต่อมา ข้าพเจ้าพบชายผู้นี้อีกหลายครั้งที่กองตำรวจสันติบาลในกรุงเทพฯ เป็นเวลานาน ๔ เดือน หลังจากที่เขาถูกจับ เพราะเหตุว่าชายผู้นี้ไม่ได้รับอนุญาตให้กลับบ้านได้เลยเป็นเวลานาน แม้ว่าเขาจะไม่มีหลักฐานประกอบแต่อย่างหนึ่งอย่างใด

ในเวลาเย็นและค่ำวันนั้น ชาวบ้านอำเภอวัดสิงห์ก็เข้ามารวมอยู่ในสถานีตำรวจเพื่อดูหน้าพลร่ม ตำรวจแสดงว่าพยายามจะห้ามไม่ให้เข้ามา แต่เนื่องจากตำรวจก็อยากอนุญาตให้ญาติมิตรของตนและญาติมิตรของเพื่อนฝูงของตนได้เข้ามาชมสังเคราะห์ด้วย ในไม่ช้าสถานีตำรวจนั้นก็เต็มไปด้วยราษฎร ผู้อยากรู้อยากเห็นของอำเภอวัดสิงห์ ผู้เยี่ยมเยียนเราเหล่านี้มิได้ระงับปากเสียงเกี่ยวกับพลร่มเลย บางคนก็รู้สึกเกลียดชังโกรธแค้น แต่บางคนก็เมตตา ผู้ต้องหาเคยฆ่าคนตายกับข้าพเจ้ารู้สึกสนุกบ้าง ในการที่มีคนมาดู แต่นักหาแร่ของเราไม่สามารถจะกลั่นความทุกข์ร้อนของตนได้ นักค้นแร่นี้เป็นคนเดียวที่บริสุทธิ์ไม่มีความผิด ส่วนเราทั้งสองคนนั้นถูกจับในขณะที่กระทำความผิด ราษฎรบางคนดูไม่เข้าใจว่าคนใดในสามคนนี้เป็นพลร่ม และเมื่อเขาถามอย่างดั่ง ๆ ข้าพเจ้าก็เลยชี้ว่า นักโทษฆ่าคนตายเป็นพลร่ม นักโทษฆ่าคนตายก็ขึ้นนักค้นแร่ว่าเป็นพลร่ม แต่นักค้นแร่ไม่พูดว่าอะไร นั่งหน้าเศร้าอยู่ ต่อวันรุ่งขึ้นจึงเริ่มพูดจาวิสาสะบ้าง แต่พูดอยู่กับพวกเราเท่านั้น ไม่พูดกับคนอื่น เฉลียวแกเป็นคนเรียนทางหมอดู แกเลยดูลายมือของข้าพเจ้าแล้วบอกว่าชะตายังไม่ถึงขาด ส่วนเส้นลางในมือนั้นปรากฏชัด สำหรับชะตาของแกนั้นไม่สู้ดี

ในบ่ายวันรุ่งนี้ ข้าหลวงประจำจังหวัดชัยนาทได้เดินทางมาถึงพร้อมด้วยครอบครัว และมีกำกับการตำรวจกับผู้พิพากษามาด้วย และต่อจากนั้นอีกหนึ่งชั่วโมง เราทั้งสามคนก็ออกเดินทางไปกับข้าราชการผู้ใหญ่เหล่านั้น เพื่อไปสู่ชัยนาท ระหว่างทางตั้งแต่สถานีตำรวจจนถึงท่าเรือยนต์ ทั้งสามคนถูกล่ามโซ่ติดกันเป็นพวง (นักค้นแร่ดูเหมือนจะเป็นคนหน้าบางสักหน่อย) ท่านข้าหลวงประจำจังหวัดรู้สึกกระดากที่ต้องเอาโซ่มาล่ามข้าพเจ้า ผู้ซึ่งเป็นนักเรียนที่รัฐบาลส่งไปเรียนเมืองนอก จึงได้มาบอกข้าพเจ้าล่วงหน้าก่อนเดินทาง “หวังว่าจะไม่รังเกียจ” ตลอดทางที่ไปสู่ท่าเรือยนต์ ประชาชนพากันออกมาดูนักโทษเป็นครั้งสุดท้าย เฉพาะอย่างยิ่งนักโทษพลร่ม มีบางคนที่ข้าพเจ้าจำได้ว่าเป็นนักเรียนกฎหมาย ได้เข้ามาดูข้าพเจ้าเมื่อวันก่อน และเมื่อข้าพเจ้าผ่านหน้าเขา เขาก็โบกมือต้อนรับ

ที่จังหวัดชัยนาท ข้าพเจ้าถูกแยกตัวจากเพื่อนนักโทษ นำตัวข้าพเจ้าไปจวนข้าหลวงอยู่เป็นเวลาหลายชั่วโมง ระหว่างนั้น ข้าพเจ้าขออนุญาตอาบน้ำ ท่านข้าหลวงก็อนุญาตโดยให้สัญญาว่าจะไม่พยายาม

หลบหนี ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสโกนหนวดเคราโดยใช้มีดโกนของข้าพเจ้ายี่ห้อ Roll Razor (เวลาจะลับมีดโกนชนิดนี้มีเสียงดังคล้ายจุดประทัด) ในทันใดนั้นประตูห้องน้ำก็ถูกผลักดันเปิดออก และมีคนวิ่งเข้ามา เขาว่าเขาได้ยินเสียงปืนกล ความจริงไม่ใช่เลย เสียงข้าพเจ้าลับมีดโกนนั่นเอง หลังจากอาบน้ำแล้ว ข้าพเจ้าได้รับประทานอาหารเอร็ดอร่อย ครั้นแล้วผู้กำกับการตำรวจมาถึง พร้อมด้วยอัยการจังหวัด เพื่อจะสอบสวนไปในชั้นแรก ข้าพเจ้าได้ให้ชื่อข้าพเจ้าในครั้งนั้นและความประสงค์อันแท้จริงที่เข้ามาทำราชการ แต่มิได้บอกว่าเพื่อนของข้าพเจ้ามีอยู่อีกกี่คนในกองทัพอังกฤษ และแน่นอนข้อความลับทั้งหมด ข้าพเจ้าก็ไม่เปิดเผย ผู้ซักถามข้าพเจ้าในครั้งนั้นก็ถามอย่างอ่อนโยน แต่เมื่อมาถึงปัญหาที่สำคัญ ๆ และข้าพเจ้าต้องไม่ยอมตอบ ก็รู้สึกชักเคือง ๆ แต่ก็หาได้กระทำการอย่างใดกับข้าพเจ้าไม่ เวลา ๒๒.๐๐ น. ค่ำวันนั้น เป็นอันว่าการสอบสวนชั้นแรกนี้ได้เสร็จสิ้นลง และข้าพเจ้าได้ถูกนำตัวไปยังสถานีตำรวจในจังหวัดนั้น เพื่อขังไว้หนึ่งคืน

เมื่อข้าพเจ้าไปถึงสถานีตำรวจ มีเพื่อนร่วมกรงอยู่แล้วประมาณ ๑๒ คน ในนั้นมีหลายคนารู้สึกว่ามีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี เขากำลังนอนกัน และพื้นของกรงขังก็พอดี ๆ กับจำนวนคนอยู่แล้ว เมื่อข้าพเจ้าเข้าไปเพิ่มอีกคนหนึ่งก็ต้องมีคนใดคนหนึ่งปีนขึ้นไปอยู่ยอดกรง เพื่อนร่วมกรงทุกคนลงความเห็นว่าจะให้เด็กคนหนึ่งขึ้นไปเสียชั้นบน แม้ว่าข้าพเจ้าจะขอขึ้นไปเอง ภายหลังข้าพเจ้าจึงทราบ ว่าทำไมเขาถึงยึดเหยียดให้คนนั้นขึ้นไปเสียชั้นบน ไม่มีใครอยากจะให้แกเข้าใกล้เพราะแกเป็นโรคผิวหนัง ข้าพเจ้าไปนอนแทนที่แก และตัวแกก็ขึ้นไปอยู่ชั้นบนตรงศีรษะข้าพเจ้าพอดี เด็กคนนี้เกาตลอดคืนและมีสะเก็ดหล่นลงมาบนตัวข้าพเจ้า คืนนั้นข้าพเจ้านอนไม่หลับ เพราะเหตุที่เด็กเกาหนวกหู กับมีตัวเรือด มียุง มีมด และถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะสวมเสื้อผ้าคลุมกายได้ทั้งตัว แต่ศีรษะจนถึงเท้า ก็ไม่ช่วยอะไรได้มากนัก

เช้าวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้าถูกย้ายไปอยู่ที่เรือนจำจังหวัดชัยนาท มีแพทย์เป็นผู้ควบคุม แพทย์นี้ก็เป็นนักโทษนั่นเอง โทษฐานฆ่าคนตาย ต้องจำคุกตลอดชีวิต แต่เนื่องด้วยมีการพระราชทานอภัยโทษ (งานเฉลิมพระชนมพรรษา งานขึ้นปีใหม่ ฯลฯ) จึงใกล้กำหนดที่จะปลดปล่อยออกไป และเนื่องจากแกเป็นคนที่มีความประพฤติดีและมีความรู้ทางหมออยู่บ้าง จึงได้เป็นผู้รับผิดชอบใน “โรงพยาบาลของเรือนจำ” โรงพยาบาลนี้จะเป็นโรงพยาบาลก็ไม่ได้ เพราะไม่เห็นมียา ส่วนคนไข้ก็นอนอยู่บนพื้น คอยให้ธรรมชาติบำบัดใช้หรือบั่นทอนชีวิตไป คนไข้ส่วนมากเป็นไข้จับสั่น หมอนั้นเป็นคนที่มีนิสัยดี แต่ทำอะไรให้คนไข้ไม่ได้ นักโทษบางคนถูกตีตรวนที่ข้อเท้า พวกนี้เป็นพวกที่ได้รับการยกเว้น และเพิ่งเข้ามารับโทษ ถ้าอยู่นานสักหน่อยและแสดงตนว่ามีความประพฤติดีก็ได้รับการยกเว้น ไม่ต้องตีตรวน มีอยู่หลายคนได้รับอนุญาตให้ไปทำงานทำถนนที่นอกเรือนจำ นักโทษที่ดีที่สุดได้รับการยกเว้น ไม่ต้องทำงานอะไรเลย และได้รับอนุญาตให้ออกไปเที่ยวในเมืองได้ในเวลากลางวัน แต่ต้องกลับมานอนในเรือนจำ มีบางคนก็หัดอ่านและเขียนหนังสือในเรือนจำ และบางคนก็หัดทำการจักสารและงานฝีมืออย่างอื่น มีเรือนหนึ่งพิเศษสำหรับผู้หญิงซึ่งผู้ชายเข้าไม่ได้ และมีบางคนบอกข้าพเจ้าว่านักโทษหญิงกับนักโทษชายบางคน เมื่อออกไปแล้วก็ไปแต่งงานกันก็มี นักโทษเหล่านั้นรับประทานข้าวแดงและแกงที่มีแต่ผัก วันละสองครั้ง นักโทษที่มีความประพฤติดี อาจจะไปจับปลามาได้แล้วเอาต้มเอาเอง มีบางคนก็ทางบ้านส่งเสียอาหารให้ก็มี ข้าวแดงนั้นผิดคอเกินไปสำหรับคนใหม่อย่างข้าพเจ้า และถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะพยายามกลืนแบบเดียวกับคนอื่น ก็ยังรู้สึก

ว่าต้องการน้ำแกงมากมายที่จะช่วยให้ผ่านลำคลองไปได้ ในเวลานี้เอง ที่เงิน ๑๒ บาท ที่ตำรวจได้ให้ไว้ ได้มีประโยชน์ เพราะข้าพเจ้าใช้ซื้อขนมรับประทาน และพัศดีเรือนจำก็ยังมีเมตตา คือ ส่งข้าวขามาให้ ข้าพเจ้าพร้อมด้วยไข่และแกงได้รับประทานทุกมื้อ อาหารเหล่านั้นข้าพเจ้าแบ่งรับประทานร่วมกับหมอ และ นักโทษอื่น ๆ ซึ่งเป็นผู้ช่วยหมอ

ข้าพเจ้าจำไม่ได้ว่าข้าพเจ้าอยู่เรือนจำนั้นกี่วัน อาจจะเป็นระหว่างสามวันกับหนึ่งสัปดาห์ เข้าวันหนึ่ง ข้าพเจ้าถูกเรียกตัวไปที่สถานีตำรวจ เข้ากรงขังที่ข้าพเจ้าเคยเข้ามาแล้ว และในราว ๑๑.๐๐ น. วันเดียวกันนั้น ข้าพเจ้าก็ขึ้นรถยนต์เดินทางมาสู่กรุงเทพฯ มีผู้กำกับการตำรวจควบคุมมา ในเรือนนั้นมีนักโทษ อยู่คนหนึ่ง ถูกล่ามโซ่อยู่กับข้าพเจ้า เขาเคยเป็นคนไข้ของโรงพยาบาลโรคจิตที่ปากคลองสาน แต่ได้หลบหนีไป และในระหว่างหลบหนีไปนั้นได้ไปฆ่าพระสงฆ์รูปหนึ่งตาย เขาบอกข้าพเจ้าว่าไม่บ้าหรอก และข้าพเจ้า ก็มองไม่เห็นอาการเป็นบ้าอย่างใดเลย ข้าพเจ้าอยากทราบว่า เรื่องของเขาเป็นอย่างไรในเวลาต่อไป

ผู้กำกับการตำรวจผู้ควบคุมข้าพเจ้า ชอบนำตัวข้าพเจ้าแสดงแก่เพื่อนของท่านเป็นจำนวนมาก ตลอดทางในเวลากลางคืน ข้าพเจ้าก็ถูกนำตัวขึ้นจากเรือไปขังไว้ที่สถานีตำรวจ เพื่อนร่วมกรงขังของข้าพเจ้า ทุกแห่งมีเรื่องแปลก ๆ น่าสนใจ แต่น่าเสียดายที่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะนำเล่าให้ฟังในที่นี้ เพราะจะทำให้ยืด ยาวจนเกินไปนัก ในเช้าวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้ารับประทานข้าวต้มที่ข้าหลวงประจำจังหวัดอ่างทอง ท่านผู้นี้ กล่าวไว้ว่า เราก็เหมือนเล่นงิ้ว เรารับกันสักหน่อย แล้วพอเลิกก็มากินข้าวต้มกัน ในคือวันสุดท้าย ข้าพเจ้า นอนอยู่สถานีตำรวจนนทบุรี และในวันรุ่งขึ้นก็ออกมายังกรุงเทพฯ

ตั้งแต่แรกมาจนถึงบัดนี้ ไม่ว่าข้าพเจ้าจะถูกนำตัวไป ณ ที่ใด มักจะมีคนได้ยินเรื่องข้าพเจ้า และ ออกมาดูพลร่ม แต่ที่กรุงเทพฯ รู้สึกว่าไม่มีใครสังเกตเห็นเรือตำรวจเล็ก ๆ ซึ่งนำตัวข้าพเจ้ามา และเมื่อ ข้าพเจ้าขึ้นบกที่ท่าช้าง ซึ่งห่างจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่กี่ก้าว ข้าพเจ้ามองหาใครที่รู้จักสักคนหนึ่ง ก็ไม่มี เมื่อรอรออยู่ที่ท่าน้ำสักสองชั่วโมง ก็มีรถตำรวจมารับ และนำข้าพเจ้าไปกองตำรวจสันติบาล ณ ที่ นั้นข้าพเจ้าทราบว่ “แดง” และ “ดี” ได้มาถึงเมื่อวันก่อน และในไม่ช้าข้าพเจ้าก็ได้พบเพื่อนทั้งสองคนนี้ และได้คุยกันในเวลารับประทานอาหารกลางวัน

ในไม่ช้าจำนวน “นักโทษสงคราม” ก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อนหน้าพวกเรา ๓ คนนั้น มีคนจีน ๒ คนพูดไทยได้ ซึ่งเป็นผู้ที่รอดตายจากคณะซึ่งโดดลงที่นครปฐม (ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวถึงในตอนต้น เพื่อน ของเขา ๑ คน ถูกฆ่าตาย และอีกคนหนึ่งหลบหนีไปได้) หลังจากข้างขึ้นเดือนต่อไป Appreciation ที่ ๒ (เค็ง ข่า และกร) ก็ได้มาถึงโดยสวัสดิภาพ (คือถูกจับมาเหมือนกับพวกเรา) ต่อมาจะมีเงินอีก ๒ คน ผู้ รอดตายมาจากจำนวน ๕ คน ซึ่งขึ้นบกจากเรือได้นำทางภาคใต้ของประเทศไทย ต่อจากนั้นไปคนไทย จากอเมริกาที่ถูกจับมาเรื่อย ๆ คราวละ ๒ คน ๑ คน และ ๕ คน ตามลำดับเวลา คนไทยจากอเมริกานี้ บางคนเดินทางบกจากยูนนาน บางคนเข้ามาทางเรือบินทะเลจากโคลอมโบ มีนักเรียนไทย ๒ คนจาก อเมริกาถูกฆาตกรรมหลังจากที่ได้ถูกจับในภาคอีสาน พวกเรา “ข้างเผือก” ๖ คนรู้สึกชอบคุณในโชคชะตา ที่ไม่ได้เสียชีวิตเลย เนื่องจากจำนวนนักโทษเหล่านี้ได้เพิ่มขึ้น เราจึงถูกย้ายจากกรงขังที่ตึกสันติบาล ออก มาอยู่บ้านพักตำรวจภายในบริเวณสันติบาลนั้น ต่อมาจะมีพวกเราจากอังกฤษเข้ามาอีก ๒ คน ไม่ได้ถูกจับ แต่เข้ามาอาศัยอยู่กับพวกเรา คือ นายสวัสดิ์ ศรีสุข (เรเวน) กับนายจุ่นเคง รินทกุล (พงษ์) ในตอน

สุดท้าย เราได้รับอนุญาตให้เดินเล่นได้ในบริเวณของกองตำรวจสันติบาลและได้รับเงินเบี้ยเลี้ยงมากขึ้น ทำให้พวกเราสามารถอยู่ดีกินดีขึ้น จนกลายเป็นเจ้าจ่านำของร้านค้าในกองตำรวจสันติบาล (ในระหว่างนี้ พวกเราได้ถูกญี่ปุ่นสอบสวนโดยมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยร่วมคุ้มครองพวกเราด้วย เรื่องการสอบสวนนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ *อุโฆษสาร* ปี ๒๔๙๕ ชื่อเรื่องว่า “มูสาวาทาเวรมณี” จึงขอระงับไม่นำมากล่าว)

การที่เราจะติดต่อทางวิทยุกับกองบัญชาการในอินเดียได้นั้น ได้อาศัยความช่วยเหลือจากเสรีไทย ผู้ใหญ่และผู้เฒ่าภายในประเทศเป็นอันมาก บางคนยอมสละ ถึงกับให้ใช้บ้านเป็นสถานีวิทยุ เวลากลางวัน พวกเราอยู่ในสันติบาลในฐานะเป็นนักโทษ ใช้เวลาอ่านหนังสือตำรวจบ้าง หนังสืออ่านเล่นบ้าง เลี้ยงปลากัด บ้าง (เด็ก ๆ ลูกตำรวจชอบ) ตะตะกร้อบ้าง (ผู้ใหญ่ตำรวจบางคนชอบ) ชุดคูทำสุขภาพิบาลในเขตบ้านบ้าง อะไรเหล่านี้ เพื่อไม่ให้มีพิรุณว่าในเวลากลางคืนพวกเรากลับไปส่งวิทยุได้

แต่การติดต่อวิทยุ นั้น ลำบากยากแสน เพราะเหตุว่ากองบัญชาการเข้าใจว่าเราถูกจับไปแล้ว จึงไม่ติดต่อมาตามกำหนดนัดหมาย เราพยายามอยู่เป็นเวลาหลายเดือน ผลสุดท้ายจึงได้ส่งคนถือหนังสือไปทางบก ไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทหารอังกฤษที่จุงกิง และอีกด้านหนึ่งเราก็ใช้วิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการแต่งบทความสนทนาที่มีความนัย อ้างถึงชื่อปลอมของพวกเรา (ซึ่งไม่มีใครรู้ในประเทศไทย) และขอร้องให้พวกเรา “ข้างเผือก” ในอินเดียคอยฟังวิทยุทุกคืนแต่ไม่มีผล นักวิทยุกลับมารายงานเป็นประจำว่าไม่ได้ยินเสียงจากอินเดีย จนกระทั่งต้นเดือนกันยายน เมื่อหนังสือที่ส่งออกไปทางบกประกอบด้วยข้อความสนทนา ที่ส่งโดยวิทยุกรมโฆษณาการได้ถึงหูพวกเราในอินเดีย ทางอินเดียจึงได้เริ่มติดต่อมา ในคืนวันที่ติดต่อนั้น พวกเรานอนไม่หลับ เพราะปลื้มปิติยินดีเหมือนกับตายแล้วเกิดใหม่

ด้วยความช่วยเหลือของผู้ใหญ่ในประเทศไทย หลังจากนั้นงานของเสรีไทยจากอังกฤษ ก็เป็นไปโดยง่ายดายและปลอดภัย เราได้รับความช่วยเหลือจากตำรวจทั่วประเทศ และหลังจากนั้นทหารบก ทหารเรือและทหารอากาศก็ได้ร่วมมืออย่างแข็งขัน ตั้งแต่ชั้นนายพลลงจนถึงชั้นพลทหาร ตั้งแต่ชั้นรัฐมนตรีลง มาจนถึงราษฎรสามัญ ในราวเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๘ ขบวนการเสรีไทยได้เจริญเติบโตขึ้น จนกระทั่งเมื่อข้าพเจ้าได้รับอนุญาตให้ลาไปพักผ่อนที่อินเดียและอังกฤษ ข้าพเจ้าก็สามารถออกเดินทางด้วยเครื่องบินคาตาลินาจากหัวหิน และกลับด้วยเครื่องบินดาโกต้า บินลงที่สนามบินของกองทัพอากาศไทยในภาคอีสาน [โปรดดูความละเอียดในหนังสือ *งานใต้ดินของพันเอกโยธี ของพลเอกเนตร เขมะโยธิน บทที่ ๗-๘-๙ และ ๑๗-๑๘-๑๙ - ป่วย]* คณะ “ข้างเผือก” และคณะเสรีไทยจากอเมริกา (ซึ่งมีจำนวนมากกว่าพวกเรา และทำงานได้รวดเร็วกว่าพวกเรา) ก็ได้เริ่มเข้ามาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๔๘๗ เป็นต้นมา และเนื่องจากได้มีสถานีวิทยุติดต่อกับอินเดียเพิ่มมากขึ้นเป็นจำนวนมาก งานของคณะ Appreciation ก็มีความสำคัญน้อยลงทุกที จนกระทั่งเห็นว่าเราควรจะไปทำงานที่อื่น พงษ์กับเรเวนได้ออกไปทำงานพิเศษก่อนหน้านั้นแล้ว ต่อมาในเดือนเมษายน ๒๔๘๘ กรกับข้าก็ลงไปยะลา หลังจากนั้น ดีกับเค็งก็ปฏิบัติงานอีกแห่งหนึ่งในภาคใต้ในกรุงเทพฯ มีแต่แดงกับข้าพเจ้าเหลืออยู่ ไม่สู้จะได้อะไรเป็นกิจจะลักษณะนัก จนกระทั่งเสรีจสงคราม

๔. ปัจฉิมบท และบทขยายความ

ข้อความในตอนที ๓ ข้างต้นนั้น ข้าพเจ้าได้เขียนไว้นานแล้ว และในขณะนั้นได้พยายามเขียนให้

ได้ความชัดเจนพอสมควร แต่จะเขียนมากนักไม่ได้ เพราะเหตุหลายประการ บัดนี้ถึงโอกาสที่ควรขยายความเพิ่มขึ้นบ้าง (แต่ก็ยังไม่สามารถกระทำได้ทั้งหมด) ประกอบกับที่บทความนี้จะนำไปใช้เป็นผนวกของหนังสือประวัติการณ์ที่อาจารย์ดิเรก ชัยนาม เรียบเรียงขึ้น จึงขอบรรยายเพิ่มเติมไว้บางข้อที่เกี่ยวกับหนังสือของอาจารย์ดิเรก ชัยนามนั้น

๑. เหตุใดข้าพเจ้าจึงถูกเลือกให้เข้ามาติดต่อกับขบวนการเสรีไทยเป็นคนแรก คำตอบสั้น ๆ ก็คือ เพราะขบวนการเสรีไทยในประเทศไทยนั้น เจ้าหน้าที่อังกฤษทราบดีว่ามีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้า และมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองมีส่วนสำคัญอยู่มากในขบวนการนั้น ข้าพเจ้าเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตผู้หนึ่ง และเคยทำงานใน ม.ธ.ก. อยู่หลายเดือน แม้ขณะนั้นจะไม่คุ้นเคยกับผู้ประศาสน์การ (นายปรีดี) เป็นส่วนตัว ก็มีความสัมพันธ์กันอยู่บ้าง ดังนี้

(ก) ข้าพเจ้าสำเร็จได้ปริญญา ธ.บ. เมื่อมิถุนายน ๒๔๗๔ ซึ่งเป็นบัณฑิตรุ่นแรกในหมู่นักศึกษาที่เริ่มเรียนตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๗ แรกตั้ง ม.ธ.ก. บัณฑิตรุ่นนี้เป็นรุ่นแรกที่มีการอบรมในมหาวิทยาลัยก่อนรับปริญญา พอดีได้คุ้นเคยวิสาสะกับคณาจารย์อยู่บ้าง

(ข) เมื่อข้าพเจ้าสอบไล่ได้ปริญญาตรีเศรษฐศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยลอนดอนนั้น ทางมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง โดยอาจารย์วิจิตร ลุสิตานนท์ ได้ทราบถึงคะแนนและผลที่สอบได้เกียรตินิยม ได้นำความเสนอผู้ประศาสน์การ และผู้ประศาสน์การได้มีโทรเลขแสดงความยินดี ทั้งในฐานะผู้ประศาสน์การและฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เจ้าสังกัด

ฉะนั้นสรุปความแล้ว หากข้าพเจ้าสามารถเสด็จลอดเข้ามาพบกับหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในประเทศ ก็คงจะเป็นการสะดวกที่จะให้ความไว้วางใจและเชื่อถือในด้านขบวนการภายใน ไม่ต้องสอบสวนยืดเยื้อ หรือเป็นที่เคลือบแคลงสงสัย

แท้จริงก็เป็นเช่นนั้น เพราะเมื่อข้าพเจ้าและพวกถูกจับกุมมาอยู่ที่กองตำรวจสันติบาล นายตำรวจผู้ควบคุมข้าพเจ้า คือ ร้อยตำรวจเอกโพยม จันทร์คะ ธ.บ. (ปัจจุบัน พันตำรวจเอก) และก่อนที่อธิบดีกรมตำรวจ (พลตำรวจเอกอดุล อดุลเดชจรัส) จะอนุญาตให้ตั้งสถานีวิทยุ (ที่พระที่นั่งอุดรฯ) ติดต่อกับฐานทัพในอินเดีย คุณโพยมก็ได้เสี่ยงอันตราย แอบเอาเครื่องวิทยุไปตั้งทดลองส่งที่บ้านของตน ทั้งนี้โดยติดต่อกับอาจารย์วิจิตร ลุสิตานนท์ (เลขาธิการ ม.ธ.ก. ขณะนั้น) และอาจารย์วิจิตรเป็นสื่อ ติดต่อกับอาจารย์ปรีดีอีกชั้นหนึ่ง คุณโพยมได้ลอบนำข้าพเจ้าไปพบอาจารย์ปรีดีเป็นครั้งแรกที่บ้านอาจารย์วิจิตรที่บางเขน เพื่อเสนอสารจากผู้บัญชาการสูงสุดของสหประชาชาติ (ลอร์ดหลุยส์ เมานต์แบตเตน) ต่อหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ในระหว่างที่ลักลอบกระทำการโดยมิได้รับอนุมัติจากอธิบดีกรมตำรวจนั้น เพื่อน ๆ ของข้าพเจ้าได้สามารถติดต่อทางวิทยุกับอินเดียเป็นผลสำเร็จ ได้สามารถรับเอาคุณประเสริฐ ปทุมานนท์ และคุณกฤษณ์ โทษยานนท์ มาลงร่มที่ใกล้หัวหิน และได้ติดต่อสัมพันธ์กับหัวหน้าเสรีไทยผู้อื่นเป็นครั้งคราว รวมทั้งอาจารย์ดิเรก ชัยนามด้วย

การลอบพบปะกับผู้ใหญ่ในครั้งนั้น กระทำในเวลากลางวัน (เว้นแต่การนัดพบกันที่บ้านอาจารย์วิจิตรที่บางเขนนั้น เป็นเวลากลางวัน) ข้าพเจ้ามักจะ “แฉับ” จากที่พักในกองตำรวจสันติบาล มาเดินเล่นที่ถนนสนามม้า แล้วเผชิญคุณโพยมขับรถผ่านมาเป็นเวลาที่ผู้อื่นมองไม่เห็นและไม่สังเกต ข้าพเจ้าและ

เพื่อนชวยสงครามเขาไปนั่งปรอในรถแล้ว คุณพอมพาขับไปยังที่นัดหมายต่าง ๆ แล้วถายรถ จำได้ว่า พบอาจารย์ดีแรกครั้งแรกก็เป็นวิธีนี้ ขากลับก็มีการถายรถอีกในที่นัดหมาย กว่าจะได้เขานอนก็สง ๆ หรือ ระหว่าง “หวอ” คือสัญญาณเครื่องบินมาโจมตี ยิ่งต่อมา ท่านอธิบดีกรมตำรวจให้พบท่านหลังเที่ยงคืน ทุกครั้ง บางครั้งเริ่มพบท่านเวลา ๓ นาฬิกา และท่านมักจะพาไปเดินคุยในบริเวณพระบรมรูปทางม้าบั้ง ในบริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยบ้าง เมื่ออธิบดีกรมตำรวจอนุญาตให้ติดต่อทางวิทยุได้นั้น การติดต่อ ทางลับของเราเสร็จเรียบร้อยแล้ว ฉะนั้นจึงสามารถแสดงสมรรถภาพให้ท่านได้เห็นว่าคุณติดต่อได้รวดเร็วมาก พลร่มรุ่นแรกที่ท่านอธิบดีกรมตำรวจสั่งให้รับเป็นทางการได้คือ นายเสนาะ นิลกำแหง นายประโธ เปาโรหิต และนายเทพ เสมถิติ รับลงที่บนภูกระดึง พลร่มรุ่นหลัง ๆ ยิ่งได้รับสะดวกยิ่งขึ้น เพราะขบวนการเสรีไทย รวมทั้งคุณพอม ไม่ต้องปฏิบัติการเป็นความลับถึง ๒ ชั้น คือ นอกจากจะปิดญี่ปุ่นและคนอื่น ๆ แล้ว ยัง ต้องปิดท่านอธิบดีและตำรวจอื่น ๆ ด้วย และความร่วมมือของอธิบดีกรมตำรวจ ทำให้การปฏิบัติงานของ พวกเราทั้งหลายสะดวกขึ้นหลายประการ เพราะตำรวจเป็นใจด้วย และตำรวจมีกำลังอยู่ทุกหนทุกแห่ง แม้ว่าญี่ปุ่นจะพบพวกเราที่เป็นนายทหารฝรั่งมากับตำรวจ ก็เตรียมกันไว้ล่วงหน้าแล้วว่า จะเล่านิยายว่า ตำรวจไทยจับชวยได้

๒. เหตุใดข้าพเจ้าจึงได้รับอนุญาตให้ลาพักผ่อนที่อินเดียและอังกฤษ ข้าพเจ้าได้รับอนุญาตให้ไป จากกรุงเทพฯ ได้ เมื่อมิถุนายน ๒๔๘๘ เพราะ (ก) ทางกองบัญชาการอังกฤษใคร่จะให้ข้าพเจ้าไปรายงาน ตัวด้วยวาจา (ข) ข้าพเจ้าอยากไปอังกฤษ และเมื่อได้ทำความดีความชอบถึงขนาด กองบัญชาการก็อนุญาต ให้ข้าพเจ้าไปพักผ่อนที่อังกฤษได้ เพื่อเยี่ยมคู่รักของข้าพเจ้าที่นั่น

ประโยชน์ที่อาจารย์ปรีดีใคร่จะให้ข้าพเจ้าไปทำที่อังกฤษนั้น ก็คือ ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง อาจารย์ปรีดีต้องการให้ข้าพเจ้าไปขอรับรองให้รัฐบาลอังกฤษยอมรับรองขบวนการเสรีไทยเป็น รัฐบาลอันชอบธรรมของไทย ทำนองเดียวกับที่สหรัฐฯ ได้รับรองแล้ว และให้ข้าพเจ้าไปขอรับรองให้รัฐบาล อังกฤษปลดปล่อยเงินสำรองเงินตราที่เราฝากไว้ที่อังกฤษ และซึ่งถูกกักกันอยู่ทั้งหมด ในการนี้อาจารย์ ปรีดีบอกข้าพเจ้า ให้พยายามติดต่อกับนายแอนโตนี อีเดน รัฐมนตรีต่างประเทศขณะนั้น แต่ข้าพเจ้า เรียนปฏิเสธอย่างแข็งขันว่าข้าพเจ้าไม่รู้จักอีเดน และการไปอังกฤษเพียงไม่กี่วัน จะพบอีเดนนั้นเหลือวิสัย อยางไรก็ตาม ข้าพเจ้าจะพยายามหาช่องทางที่ดีที่สุดที่จะเจรจากับใครคนใดคนหนึ่งในเรื่องนี้

ขณะนั้นปรากฏว่า สงครามทางยุโรปยุติแล้ว และอังกฤษกำลังจะมีการเลือกตั้งทั่วไป จากคำเล่า ลือในกองทหารทั้งหลาย ข้าพเจ้าคะเนว่าพรรคกรรมกรของอังกฤษจะชนะเลือกตั้ง เผอิญประธานพรรค กรรมกรในขณะนั้น คือ ศาสตราจารย์ลัสกีแห่งมหาวิทยาลัยลอนดอน ข้าพเจ้าไม่คุ้นเคยเป็นการส่วนตัว กับลัสกี เพราะท่านเป็นหัวหน้าวารัฐศาสตร์ ข้าพเจ้าเรียนทางเศรษฐศาสตร์ เคยแต่เข้าฟังบรรยายของ ท่าน แต่ก็คิดว่าคงจะเข้าหาท่านง่ายกว่าเข้าหาอีเดน และอีกประการหนึ่ง ถ้าพรรคกรรมกรจะชนะเลือกตั้ง แล้ว การติดต่อกับอีเดนก็ไม่มี ความหมาย ฉะนั้นจึงตัดสินใจบันทึกข้อความถึงลัสกี ขอพบท่าน ท่านก็ ดีใจหาย อนุญาตให้พบที่บ้านท่าน ข้าพเจ้าแต่งตัวใส่เครื่องแบบพันตรีอังกฤษเข้าไปพบลัสกี เพื่อแสดง ว่าข้าพเจ้าเอาชีวิตเข้าแลกกับเรื่องนี้แล้ว โดยร่วมรบกับอังกฤษ แต่ข้อนี้ชวยซึ่งใจของศาสตราจารย์ลัสกี เพียงใด ไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ว่า เมื่อข้าพเจ้าได้อธิบายเรื่องความต้องการของขบวนการเสรีไทยแล้ว ศาสตรา- จารย์ลัสกีได้บอกว่าท่านจะพยายามชวย แต่มีเงื่อนไขอยู่ข้อหนึ่ง เงื่อนไขข้อนี้ท่านใช้เวลาอธิบายให้ข้าพเจ้า

ฟังถึงกว่าหนึ่งชั่วโมง สรุปความว่าท่านจะช่วยไทย แต่ไม่ต้องการช่วยไทยประเภทที่ถืออำนาจหรือมีทรัพย์สินส่วนตัวมากมาย ท่านต้องการช่วยตาสีตาสา (common people) มากกว่า และเวลากว่าหนึ่งชั่วโมงนั้น ท่านใช้เทศนาให้ฟังว่า ควรจะช่วยตาสีตาสาทำไม

การติดต่อกับลัทธินี้ไม่ได้ผลตามที่คาดหวัง เพราะรัฐบาลกรมการของอังกฤษยังคงดำเนินนโยบายถือไทยเป็นศัตรูแบบเดิม แต่อย่างไรก็ดี ศาสตราจารย์ลัทธิก็ได้กระทำตามที่ท่านพูดคือ ท่านพยายามเขียนบันทึกถึงนายเบวิน รัฐมนตรีต่างประเทศหลายครั้ง ตามที่ข้าพเจ้าขอรับรอง ปรากฏจากปากคำของเพื่อน ๆ ที่อยู่กระทรวงต่างประเทศอังกฤษว่า บันทึกของลัทธินี้ได้รับพิจารณาจากเบวินอย่างเต็มที่ แสดงว่าแม้มิได้ผลจริง ๆ ลัทธิก็ได้พยายามช่วยไทยโดยแข็งขัน

๓. การไปเจรจาที่แคนดีหลังการยอมแพ้ของญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้แล้ว ข้าพเจ้าได้ถูกส่งไปกับคณะผู้แทนไทยยังแคนดีสองครั้ง ทั้งสองครั้งได้ถูกกำชับให้แต่งเครื่องแบบพันตรีอังกฤษ มิให้บกพร่อง เพราะการเจรจากับอังกฤษนั้นเป็นเรื่องสำคัญ อังกฤษไม่ยอมไทยง่าย ๆ อย่างสหรัฐฯ

ครั้งแรกข้าพเจ้าเดินทางไปในคณะของ พลเอก หลวงเสนาณรงค์ เป็นคณะผู้แทนไทยฝ่ายทหาร พลเอก หลวงเสนาณรงค์ เป็นหัวหน้าคณะไป เพราะท่านมีกิตติศัพท์เป็นที่ทราบกันอยู่ว่า ท่านเป็นผู้ที่ต่อต้านญี่ปุ่นอย่างแข็งขันที่สุดในการรุกขึ้นบกของญี่ปุ่นและสามารถต่อต้านได้สำเร็จในส่วนของท่าน จนรัฐบาลไทยสั่งหยุดยิง พลเอก หลวงเสนาณรงค์ เป็นผู้มีบุคลิกลักษณะเด่น สมเป็นทหาร และมีชื่อเสียงในทางสุจริต รักชาติ และกล้าหาญ คณะผู้แทนไทยคณะนั้นไม่ได้มีการเจรจากันมาก เป็นการ “แสดงธง” ของไทยเพื่อให้อังกฤษและนักหนังสือพิมพ์ทั่วไปเห็นว่า ไทยได้สู้ญี่ปุ่น และพร้อมที่จะสู้ญี่ปุ่นตลอดมาจนเลิกสงคราม หากแต่สหประชาชาติห้ามหน่วงเหนี่ยวไว้

ข้าพเจ้าได้ไปในคณะผู้แทนไทยอีกครั้งหนึ่งยังกรุงแคนดี ซึ่ง ม.จ.วิวัฒนไชย ไซยันต์ ทรงเป็นหัวหน้าไป รายละเอียดการเจรจาเรื่องนี้ ปรากฏในหนังสือของอาจารย์ดิเรกแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องเล่าไว้ ณ ที่นี้ และความจริงข้าพเจ้าก็ถูกเรียกตัวกลับไปศึกษาต่อที่ลอนดอนเสียก่อนที่การเจรจาจะเสร็จลง

๔. คุณหลวงสุรณรงค์ และนายมาร์ติน ก่อนจบบทความนี้ข้าพเจ้าไม่ควรจะเว้นกล่าวถึงบุคคลสองท่าน ที่ได้ให้กำลังใจแก่เราเมื่อเราไปถึงอินเดียใหม่ ๆ ขณะนั้นใจของพวกเราทหารเสรีไทยกำลังฝ่อเพราะได้ตรากตรำเดินทางมาเป็นเวลาหลายเดือน และไม่แน่ใจว่าอนาคตของพวกเราจะเป็นอย่างไรในอินเดีย ปรากฏว่า เราได้พบชาวอังกฤษหลายท่านที่เคยมาทำงานในประเทศไทย และพูดไทยได้อยู่ในกองทหารซึ่งจะบังคับบัญชาเรา คนอังกฤษเหล่านี้ เช่น Pointon, Micholoyne, Bryce, Smith, Hobbs, Hopkings ได้ให้กำลังใจแก่พวกเราอยู่บ้าง แต่ท่านที่ให้กำลังใจแก่เราอีกด้านหนึ่งนั้น คือ พลเอก หลวงสุรณรงค์ และ Mr. Martin คุณหลวงสุรณรงค์ท่านไปอินเดียจากสิงคโปร์ ขณะที่ท่านไปสิงคโปร์นั้นท่านไปราชการทหาร แต่เมื่อญี่ปุ่นเริ่มรุกราน ท่านก็เลือกหลบหนีไปอินเดีย เพื่อแสดงว่าเป็นคนไทยคนหนึ่งที่ไม่ยอมแพ้ พวกเราหนุ่ม ๆ ได้เห็นตัวอย่างของท่านจริง ๆ เข้าก็มีความตั้งใจสูงขึ้น อีกท่านหนึ่งเป็นชาวอังกฤษชื่อ มาร์ติน มีอายุมาก เป็นบิดาของนายแพทย์ไทย คือนายแพทย์บุญสม มาร์ติน ท่านเดินทางจากประเทศไทยไปอินเดียด้วยเท้า เพื่อไม่ยอมอยู่เป็นเชลยญี่ปุ่น พวกเราหลายคนคุ้นเคยกับบุตรท่าน และถือท่านเสมือนคนไทย ตัวอย่างของ “ลุงมาร์ติน” ก็เป็นสิ่งส่งเสริมกำลังใจของเราเช่นกัน